

Győri Péter: Csöbörből vödörbe –

A „gyermekvédelemből” a „felnőttvédelembe” és vissza?¹

Írásomat Darvas Ágnesnek ajánlom

Dignity (Bob Dylan)

Abstract

This study seeks to identify the main characteristics among homeless people that distinguish former state wards who have drifted from child protection into homelessness from their homeless peers. Due to the multiple accumulation of disadvantages and deprivations, the analysis pays particular attention to former Roma women in state care. The study also seeks to identify the main characteristics that distinguish homeless adults living with their children in temporary family shelters operating as part of child protection from their homeless peers who use homeless services operating within the framework of adult protection.

The study seeks answers to these questions by analyzing data from the annual February 3th National Homeless Survey, which covers thousands of respondents. In the language of numbers, simple statistical analysis reveals the main determinants (some of which are determined at birth) that accumulate into disadvantages through the functioning of society and large systems, thereby increasing the likelihood that someone will sooner or later end up in the system we refer to here as "adult protection" after having been in the system known as "child protection," and that their children will inevitably follow the same path.

Key words: homeless, children in state care, child protection, adult protection, temporary family homes, follow-up, undereducated, Roma women

Absztrakt

A tanulmány arra keresi a választ, hogy vajon a hajléktalan élethelyzetben lévő emberek körében melyek azok a főbb jellemzők, amelyek a gyermekvédelemből a hajléktalanságba sodródott volt állami gondozottakat megkülönböztetik hajléktalan sorstársaiktól. Az elemzés során a hátrányok és megfosztottságok többszörös halmozódása miatt különös figyelem irányul a volt állami gondozott roma nőkre. A tanulmány arra is keresi a választ, hogy melyek azok a főbb jellemzők, amelyek a gyermekvédelem részeként működő családok átmeneti otthonaiban gyermekeikkel együtt élő otthontalan felnőtteket megkülönböztetik a felnőttvédelem keretében működő hajléktalanellátást igénybe vevő hajléktalan társaiktól.

A vizsgálat a – több ezer megkérdezettre irányuló - évente lebonyolított ún. Február harmadika országos hajléktalan adatfelvétel adatainak elemzésén keresztül keresi a feltett kérdésekre a válaszokat. A számok nyelvén, az egyszerű statisztikai elemzésen keresztül is láthatóvá válnak azok a főbb (részben születéskori) meghatározottságok, melyek a társadalom és a nagy rendszerek működésén keresztül halmozott hátrányokká szerveződnek – s ennek következtében megnövelik az esélyét annak, hogy valaki a „gyermekvédelminek” nevezett rendszerből előbb vagy utóbb az általunk

¹ Köszönöm Bényei Zoltán, Gurály Zoltán, Matern Éva, Rácz Andrea és Tánczos Éva alapos észrevételeit. A kéziratot Darvas Ágnes is látta, de észrevételeit már nem tudta megtenni. Önélkülük ez az írás nem készülhetett volna el.

itt „felnőttvédelminek” titulált rendszerben köt ki, majd gyereke sorsszerűen ugyanezt az utat járja be.

Ancsa 23 éves roma nő. Egyedülálló. Állami gondozott volt, nevelőszülőknél nevelkedett, soha nem volt biztonságos otthona, stabil lakhatása. Akkor lett hajléktalan, amikor 18 éves korában kikerült az állami gondozásból. Különböző kapcsolatokban, különböző helyeken húzta meg magát. Még leányanyaként szült egy gyereket, akit Ancsa édesanyja nevel. Később megszületett második gyereke is, őt az apa családja gondozza. Egyik gyereke sincs most vele.

Ancsa jelenleg egy kunyhóban él Budapesten. Ezt ő sem tartja biztonságosnak és persze megfelelőnek sem. (Semmilyen előnyét nem gondolja.) Amúgy a jelenlegi lakhatását rossznak ítéli, de – mint említi - volt már ennél is rosszabb. Hogy mire lenne szüksége, hogy jobbak legyenek a lakhatási körülményei? Szerinte elegendő pénzre és emberi segítségre, egy családra. Legyen elegendő jövedelem és megfizethető lakás. Szerinte a szociális segítőknek erre nincs befolyásuk, ámbár úgy látja, hogy erre neki sincs befolyása. Így hát nem is tesz semmit ennek érdekében. Vagyis szerinte is nagyon kicsi az esélye annak, hogy jobbak legyenek a lakhatási körülményei. Jelenleg csak annyit kíván, hogy lakhasson ott, ahol van, és némi ügyintézésben azért segíthetnek neki. Magát hajléktalannak tartja.

Teljesen munkaképes, nincs betegsége, nincsenek egészségügyi problémái, nem akadályozza semmi abban, hogy dolgozzon. Nyolc általánost végzett, alkalmi munkákból él, ezzel keres havi kb. 50 000 forintot, melyből – ahogy ő fogalmazza – olykor segíti a családjait...”

Ezek voltak Ancsa válaszai az önkitöltős kérdőívben. Több száz ilyen és ehhez hasonló sors-vázzal találkozhatunk adatfelvételünkben vagy a hajléktalan emberek körében végzett munkánk alatt. Az emögött húzódó konkrét egyéni sorsok mélyebben a segítő beszélgetések során tárulhatnak fel előttünk. Az egyéni életek mellett e sorsvázak számosságának a felmutatása talán más dimenzióba emelheti ezeknek az emberi sorsoknak a megértését.

Hosszú bevezető

Kutatási előzmény és a jelen elemzés célja

Elgondolkodtató volt, hogy amikor 2021-ben megjelent az „*Így kallódunk el szépen egymás után*” - *Állami gondozottak voltak, ma hajléktalanok* című írásom (Győri, 2021), ez milyen szokatlanul nagy érdeklődést váltott ki. Ez azért volt meglepő, mert a hajléktalan emberekkel dolgozó segítők körében régóta köztudott, hogy „*sok volt állami gondozottal*” van dolguk. Igaz, ezt megelőzően erről semmilyen megfogható, számszerű információ nem állt rendelkezésre.

Az is igaz, hogy ennek az elterjedt benyomásnak folyamatosan ellentmondani látszott, hogy a hosszú évek óta évente lebonyolított ún. Február Harmadika (F3) országos hajléktalan adatfelvétel rendre azt mutatta ki, hogy a hajléktalan emberek körében csupán 3-4% azoknak az aránya, akik a hajléktalanná válásuk okaként az állami gondozásból való kikerülést jelölték meg. Ennek az évenkénti országos adatfelvételnek a keretében 2020-ban először tettük fel azt a kérdést is, hogy „*Volt-e valaha állami gondozásban?*”. Erre a kérdésre a válaszadó összes hajléktalan ember 20,5%-a igennel válaszolt, vagyis valóban minden ötödik hajléktalan ember korábban rövidebb-hosszabb ideig állami gondozott volt, ami rendkívül magas arány!²

² A miénkhez nagyon hasonló eredményre jutottak külföldi kutatások során is (Roman–Wolfe, 1995), (Homeless Hub, 2021).

A 2020. évi F3 adatfelvétel azt mutatta, hogy:

- nem jellemző, hogy az állami gondozásból közvetlen és egyenes út vezetne a hajléktalanszállások, vagy a közterületeken éjszakázás irányába (viszont a fiatal hajléktalanok körében jelentős arányt képviselnek a közvetlenül állami gondozásból hajléktalanná váltak);
- az állami gondozottak útja többnyire nem vezet egyenesen a hajléktalanságba, *jellemző a „kerülőút”*: nagyon gyakran csak a legbizonytalanabb lakhatási lehetőségekig jutnak, ahonnan viszont sokan előbb vagy utóbb hajléktalanná válnak;
- ugyanakkor a volt állami gondozottak nagyobb arányban kezdték „hajléktalan karrierjüket” közterületen alvással, vagy egyéb építményben (48-57%), mint a többiek³;
- *a valaha is állami gondozottak 62%-a legfeljebb a nyolc általánost végezte el* (közülük minden hatodik még azt sem);
- etnikai dimenzió mentén alapvető különbség van az állami gondozásban megfordult és az ilyen háttérrel nem rendelkező hajléktalan emberek között;
- megállapítható, hogy az állami gondozásból kikerült, majd később hajléktalanná vált emberek hátrányait az alacsony iskolázottság és az etnikai hovatartozás tovább halmozta;
- a volt állami gondozottak csoportjának pszichés státusza kétségtelenül rosszabb az ilyen háttérrel nem rendelkező hajléktalan csoport pszichés státuszánál (a volt állami gondozott hajléktalanok körében *az idegosztályon kezeltek részaránya egészen kiemelkedően magas, 37%*);
- a 40 év alatti korcsoport(ok)ban a volt állami gondozottak körében gyakoribb a kéregetés, koldulás, kukázás (30-32%), mint a rendszeres, vagy akárcsak alkalmi munkavégzés, s ebben a korosztályban kirívóan magas azoknak a volt állami gondozottaknak az aránya, akik semmilyen jövedelemmel nem rendelkeztek a kérdezést megelőző hónapban (27%).

Összegzésként megállapítható volt:

*„Ugyan az állami gondozásból nem vezet egyenes út a hajléktalanságba, azonban az igen alacsony iskolázottság, a biztonságos érzelmi és anyagi háttér teljes hiánya, a sokszor sérült lelki és pszichés állapot, valamint az etnikai hovatartozás hátrányai végül is, ha kerülő úton is, de igen gyakran mégiscsak a hajléktalanságba vezetnek.”*⁴

Azok a hátrányok, melyek gyermekkorban az állami gondozásba vételt megalapozhatták, a család dezintegrációja, a traumák és abúzusok, a nyomor és az etnikai diszkrimináció, az ezekkel együtt járó lelki sérülések és biztonsági hiányok igen sok azonosságot mutatnak azokkal a hátrányokkal, melyek a hajléktalansághoz is vezetnek (akár állami gondozotti előélet nélkül is). A kérdés valójában úgy is föltehető lenne, hogy vajon az állami gondozásba vétel eléri-e azt a célját, hogy mind-ezen hátrányokat akárcsak részben korrigálja, jobb sorsot biztosítva ezzel az érintetteknek.

Elemzésünk alapján meg kellett állapítanunk, hogy a hajléktalan élethelyzetben belül is tovább gyűrűznek az említett hátrányok, a valaha volt állami gondozottak – minden általunk vizsgált dimenzióban – a hajléktalan emberek sokezres tömegén belül is hátrányokat szenvednek” (Györi, 2021).

Azért idéztük fel szokatlanul hosszan ezt a korábbi írásunkat, mert az azóta eltelt évek során újra meg újra feltettük ezeket a kérdéseket sok-sok ezer aktuálisan hajléktalan élethelyzetben lévő embernek, és a fontos nagyságrendi tendenciák azóta is változatlanok. Ezért korábbi

³ Ez a „csövezés” visszanyúlhat akár arra az időszakra is, amikor még állami gondozásban voltak, de már talajt vesztek, szöktek, majd megint visszakerültek gondozási helyükre.

⁴ Hasonló eredményre jutottak a chicagói egyetem kutatói (Dworsky-Gitlow-Horwitz-Samuels, 2019).

megállapításainkat megerősítve érvényesnek tekintjük ma is, s nem áll szándékunkban ezeket most megismételni.

Jelen elemzésünk egyik célja, hogy az előzőekben hosszan megidézett korábbi kutatásunk eredményeinek a keretei között elmélyítsük ismereteinket az érintettek egy különösen érzékeny csoportjáról, a volt állami gondozott, jelenleg hajléktalan roma nőkről. Kölcsönvett szakzsargonnal azt is mondhatnánk, hogy egy *interszekcionális elemzéssel* szeretnénk volna kiegészíteni eddigi ismereteinket, vagy magyarul, kíváncsiak voltunk arra, hogy felfedezhetők-e az általunk vizsgált körben olyan társadalmi tények, amelyek egyidejűleg okként és következményként is működnek, miközben egymással is kölcsönhatásban állnak.

Emellett a Február Harmadika kutatás-sorozat történetében 2024-ben az a kivételes helyzet állt elő, hogy egy éven belül két országos hajléktalan adatfelvételre is sor került.⁵ Ennek keretében a hajléktanellátó intézményeken túl először sikerült kiterjeszteni adatfelvételünket a gyermekvédelmi ellátó rendszerhez tartozó ún. családok átmeneti otthonaira (CSÁO-kra) is, legalább Budapestben. Így mód nyílt arra, hogy az ezekben az intézményekben lakó otthontalan (töredék)családoknak, gyereket nevelő hajléktalan szülőknek is feltegyük kérdéseinket.⁶ Ezzel olyan hajléktalan/otthontalan emberekről is megoszthatjuk ismereteinket, akik jelenleg (is) a gyermekvédelmi rendszer ellátását veszik igénybe.

A családok átmeneti otthonában lakó felnőttek és gyerekek nem állami gondozottak, bár ezek az intézmények is a gyermekek védelmének nagy rendszerébe tartoznak, azonban itt a gyermekek és a róluk gondoskodó felnőtt családtag(ok) együtt maradhatnak. A gyermekek védelmének nevezett nagy rendszeren belül az állami gondozás a 0 és 18 év közötti kiskorúakra terjed ki, illetve ez utógondozással meghosszabbítható 24-25 éves korig. A családok átmeneti otthonában feltétel, hogy a beköltöző családnak legyen veszélyeztetett kiskorú (18 év alatti) tagja a család(töredék) vele együtt maradó felnőtt tagja(i) mellett.

Amikor az elemzés során arról szólunk, hogy valaki korábban rövidebb, vagy hosszabb ideig állami gondozásban volt, ez közelebbről azt jelenti, hogy vérszerinti családjától elválasztva gyermekotthonban (korábbi nevén: nevelő otthonban), vagy nevelőszülőknél volt elhelyezve.⁷ Vagyis, ha valaki korábban családok átmeneti otthonában lakott a szülőjével/gyerekével, őt ennek okán nem tekintjük, nem tekinthetjük volt állami gondozottnak.

Ilyen keretek között értelmezhető az, amikor az elkövetkezőkben azoknak az emberi sorsoknak a számszerűségét vizsgáljuk, melyek során a hajléktanellátó rendszer (az általunk „felnőttvédelminek” titulált rendszer részeként) és az állami gondozottak, illetve a családok átmeneti otthonai (a gyermekvédelmi rendszer részeként) összekapcsolódnak.⁸

⁵ Ennek oka az volt, hogy a Városkutatási Kft.-vel karöltve egy nemzetközi kutatáshoz csatlakoztunk, melyben a szervezők ragaszkodtak egy közös októberi időponthoz is.

⁶ Ennek a nemzetközi együttműködésnek viszont az volt az ára, hogy több standard kérdésünket 2024-ben és 2025-ben ki kellett hagyni, köztük a „*Volt-e valaha állami gondozott?*” kérdést is. Ha korlátozott módon, de így is néhány hasznos információhoz juthattunk.

⁷ Ide most nem értve a családba fogadás (pl. nagymamához elhelyezés) intézményét. A gyermekotthon nem feltétlenül jelent egy nagyobb létszámú intézményt, működhet lakásotthoni formában is (bár elterjedt „kreatív megoldás”, hogy a lakásotthoni *kitagolás*, csupán egy nagy intézményen belüli *széttagolás* formájában valósul meg).

De hangsúlyozzuk, elemzésünk nem hivatalos intézményi nyilvántartásokra támaszkodik, hanem a több ezer megkérdezett ember saját válaszaira. Ahogy a széles körben elterjedt kifejezés szerint ők értelmezik azt a kérdést, hogy „*Volt-e Ön valaha állami gondozott?*”. Ugyanez a helyzet minden más elemzett válasz esetében is („*Ön hajléktalannak tartja-e magát?*”, „*Ön cigánynak/romának tartja-e magát?*” stb.)

⁸ Napjainkban ritkán használjuk a – két világháború között elterjedt – „felnőttvédelem” kifejezést, mely azért még tovább élt az 1950-es években is:

„Az igazgatási osztályok szociálpolitikai feladatait két főcsoportba oszthatjuk:

Az átfogó empirikus kutatások hiánya

Mind a „gyermekvédelminek” nevezett, mind a „felnőttvédelminek” titulált rendszer általunk vizsgált alrendszerei átmeneti időre – valamilyen krízis helyzet idejére – nyújtanak ellátást, támogatást, abból a feltevésből kiindulva, hogy ezek a krízis helyzetek majd elmúlnak („a dolgok helyreállnak”). Ezért is jelenik meg a céljaik között az érintettek társadalmi „visszailleszkedésének”, „társadalmi integrációjának” az elősegítése a krízis helyzet elmúltával. Ebből a szempontból különösen figyelemre méltó, hogy e két alrendszer számos hasonlóságán és különbözőségén belül mindkettőre érvényes a kimeneti hatásvizsgálatok, hatékonyság-elemzések teljes hiánya.

„A gyermekvédelmi gondoskodás sikerességét a rendszerből kikerült fiatal felnőttek társadalmi beilleszkedésén lehetne mérni, viszont erre vonatkozóan korrekt adatok, átfogó kutatások nincsenek, mint ahogyan a rendszerben élőkről is csak kevés információval rendelkezünk, mivel a gyermekvédelmi rendszer átalakulása óta született, idevágó felmérések többnyire csak egy-egy szűk területet érintettek, vagy kis elemszámmal operáltak, a kvalitatív metodikára épülő vizsgálatok pedig nem adnak lehetőséget általánosításra, kizárólag szűk körben érvényesek” (Rácz 2009).

Rácz Andrea idézett tanulmányában részletes áttekintést nyújtott a gyermekvédelmi rendszerben nevelkedettekkel kapcsolatos korábbi hazai kutatásokról, arról, hogy idestova 40 éve még voltak hazánkban átfogó, 500 – 1500 főre kiterjedő vizsgálatok e területen. Az akkori vizsgálatokat lebonyolító elhivatott és kiváló szakemberek megállapításai máig sem veszítették el érvényességüket.⁹

„Már az 1980-as években készült TBZ kutatások¹⁰ is felhívták a figyelmet arra, hogy az állami gyermekvédelemben nevelkedettek társadalmi beilleszkedése, életben való boldogulása jóval

a) Felnőttvédelem. Ide tartozik az elaggott, a munkaképtelen, a vak, a csökkent munkaképes személyek gondozása, munkához juttatása, továbbá a hadigondozás.

b) Gyermekvédelem. Ide tartozik az elhagyott gyermekek elhelyezése, a róluk való gondoskodás, a gyámügyek” (Kiss 1952).

De helyet kapott később is a hivatalos nyelvezetben - lásd a IV. ötéves tervről készült beszámolót (Pintér, 1976), illetve a mai napig is használatos a képzések során (Lőrincz, 1994), vagy akár helyi rendeletekben (Ócsa, 2015).

A hasonló – részben szintén ideológiai funkciót betöltő – „gondoskodáspolitikai rendszer” helyett mi a szintén igen csak tágra értelmezhető „felnőttvédelmi rendszer” kifejezéssel élünk, mely ugyan magába foglalja a Szociális törvényben és egyéb jogszabályokban szabályozott ellátások, szociális juttatások széles körét, elemzésünkben azonban ebből csupán a *hajléktalanellátással* foglalkozunk. (Az Európai Bizottság is hasonlóan, igen széles értelemben használja jelenleg is ezt a kifejezést.)

⁹ „A 15. életévüket betöltött fiataloknak csak közel 34%-a végezte el az általános iskolát, a középfokú tanulmányokat folytatók száma pedig elenyésző volt. A vizsgált fiatalok családjában jellemző volt a devianciák magas arányú előfordulása, az intézményes nevelést megelőzően a családban nevelkedő gyermekek 66%-a esetében az iratanyagok tartalmaztak családi devianciával kapcsolatos információt. A többször állami gondozásba vett gyermekek jelentős hányada úgy került haza (majd vissza), hogy a családban fenn állt az első beutalást okozó ártalom” (B. Aczél, 1986, 1991; idézi Rácz, 2009).

„A kutatás konklúziója éles kritikáját adta az állami gondozás rendszerének, mely szerint a rendszerből kilépők esetében szinte törvényszerű, hogy sokan a hajléktalanságba, szegénységbe sodródnak. Novák Mária kutatásában feltette a kérdést, - ami ma is, a Gyermekvédelmi rendszer strukturális átalakítása után több mint 10 évvel adekvát - hogy kik készítették fel a fiatal felnőtteket, egyáltalán felkészítették-e őket arra, amit számonkérünk tőlük? Arra, hogy legyen munkakultúrájuk, a tudást, tanulást tekintsék értéknek, legyenek gyökereik, rendelkezzenek otthonnal, stabil párkapcsolattal” (Hanák, 1985 idézi: Rácz, 2009).

¹⁰ TBZ kutatások: „1979-ben jelentős anyagi és adminisztratív támogatással az MTA keretein belül létrehozták a „Társadalmi beilleszkedési zavarok komplex elemzése” nevű ún. tárcaszintű főirányt. Koordináló és irányító szerve a Tudományos Tanács volt Pataki Ferenc, Andorka Rudolf szociológus és Münnich Iván pszichológus vezetésével. A Tanács tagjai több tudományterület elismert képviselői voltak: orvosok, pszichiáterek, szociológusok, közgazdászok, jogászok, pedagógusok, történészek, demográfusok, de akadt köztük író és katona is. A több minisztérium által finanszírozott hosszú távú interdiszciplináris kutatási program feladata, ahogy arra neve is utal, valóban a devianciák (korabeli eufemisztikus kifejezéssel a „társadalmi beilleszkedési zavarok”) jellegének, elterjedtségének, okainak feltárása volt nagyszabású empirikus vizsgálatokkal, a külföldi szakirodalom széleskörű feldolgozásával, a jelenség

nehezebb és körülményesebb, mint más csoportoké. „Elsősorban azért, mert a társadalmi, gazdasági tényezők mellett egyéb jogi és szociális dimenziók is (lakás, kulturáltság, egészségi állapot stb.) szerepet játszanak hátrányos helyzetük létrejöttében, újratermelődésében. (...) A hazai, közel harmincezer állami gondozott fiatal többségének minden esélye megvan arra, hogy a deprivált vagy az 'abszolút szegény felnőttek' csoportjába kerüljön” (Novák, 1991; idézi Rácz, 2009)

Az immár másfél évtizede készült részletes áttekintés és az azóta eltelt évek hazai szakirodalmának az áttekintése alapján néhány általánosabb következtetés is levonható. Az egyik, hogy e nagy ellátó rendszerekre vonatkozó országos, átfogó empirikus vizsgálatok – talán egy-két kivételtől eltekintve – évtizedek óta nem készültek hazánkban.¹¹ A másik, hogy még az így létrejött elemzések is mintha az utóbbi évtizedekben a kimenetek, a kiutak vizsgálata helyett inkább a kialakult ellátások belső működése, az érintettek demográfiai és egyéb szempontú összetétele felé fordultak volna. (Papházi – Szikulai, 2008) A szakemberek egy részének ugyan lenne igénye a kimeneti kutatásokra is¹², azonban úgy tűnik, hogy erre a döntéshozók a legkevésbé sem kíváncsiak.

Úgy tűnik, hogy a döntéshozókat a legkevésbé sem érdekli, hogy mi lehet a válasz arra a természetes és egyszerűnek tűnő kérdésre, hogy „*Hogyan alakul a sorsa hazánkban az állami gondozásba vett gyerekeknek?*”. Miután az állam – az arra alkalmatlannak minősülő családi körülmények okán - magára vállalja a gondozásba vett gyerekek nevelését, vajon a gyermekvédelem megvédi-e ezeket a gyerekeket a további abúzusoktól, a hátrányok további halmozódásától? A gondozás

kezelésére alkalmazott külföldi (ide értve a nyugati országokat is) minták tanulmányozásával, majd ezeken alapuló konkrét intézményfejlesztési, szakpolitikai koncepciók kidolgozása volt. A társadalmi beilleszkedési zavarok néven illetett jelenségkörhöz tartozott az öngyilkosság, a bűnözés, az alkoholizmus, a drogfüggőség, a mentális zavarok, de ide sorolták ezek „előzményeként” a gyermek- és ifjúkori veszélyeztetettség is. ...

Az állami és pártvezetés illetékes szervei egyfajta előremenekülésként úgy döntöttek, hogy egy a problémát hatékonyan kezelő, tudományosan megalapozott társadalompolitika kidolgozása érdekében a deviáns jelenségeket hivatalosan is kiemelt kutatási területté minősítik. A jelenség nyílt szakértői tematizálásával ledőltek az ideológiai tabuk, cserébe viszont a hivatalos politikai hatalom reménykedhetett abban, hogy ezzel semlegesíti az ellenzék leleplező kritikáit, figyelemfelhívó civil akcióit (elsősorban a hetvenes évek végétől induló SZETA nyomában járó közérdeklődést; és abban is, hogy a probléma szakértői feltárása nyomán sikerül hatékony társadalompolitikai intézkedéseket fogantatni, egyúttal demonstrálni a politikai vezetés kompetenciáját és társadalomjobbító szándékait” (Kovai, 2016).

¹¹ Erre a következtetésre jutott – az immár szintén másfél évtizede készült – alapos szakirodalmi áttekintésében Rákó Erzsébet is: „Kevés országos, reprezentatív vizsgálat készült az elmúlt évtizedekben, annak ellenére, hogy a téma erre bőven kínált lehetőséget. A kutatók érdeklődését leginkább az állami gondozásból kikerülő fiatalok helyzete, társadalmi integrációja keltette fel” (Rákó, 2008).

¹² Ahogy azt a Rácz – Riegler szerzőpáros immár egy évtizede megállapította: „A gyermekvédelmi rendszerből kikerültek utánkövetése nehéz feladat. Fontos azonban megjegyezni, hogy a gyermekvédelmi rendszer nagykorúság utáni végleges elhagyása után más rendszerekben való megjelenés, mint pl. családsegítés, hajléktalanellátás, fogytékkal élők szociális intézményei, büntetés-végrehajtás intézményeiben biztosított szakmai segítségnyújtás szempontjából fontos a kliens élettörténete, melynek az is szerves része, hogy a gyermekvédelemben nevelkedett. Álláspontunk szerint a gyermekvédelmi rendszerből kikerültek utánkövetése érdekében tematikus kutatásokra és adatgyűjtésekre van szükség. ... Készüljenek kutatások ... a segítségnyújtás tartalmára vonatkozóan, beleértve az otthonteremtési támogatás felhasználásának társadalmi beilleszkedést segítő vagy éppen gátló szerepéről; ... arra nézve, hogy az utógondozói ellátás hogyan készíti elő az önálló életkezdést és a sikeres társadalmi integrációt; ... a hajléktalanellátásban megjelenő azon kliensek körében, akik gyermekvédelmi gondoskodási háttérrel rendelkeznek; ... a büntetés-végrehajtási intézményekben megjelenők körében...

A gyermekvédelmi statisztikák jelenleg minimális adatot tartalmaznak a gyermekvédelmi gondoskodás alatt álló, tan kötelezettségi korú gyermekek oktatási részvételével kapcsolatosan. A ... tanulmányokat folytatók esetében rejtve marad, hogy milyen szintű képzésben vesznek részt, valamint, hogy a nagykorúak számára milyen típusú szakmai képzések preferáltak, vagy jelentenek éppen kényszert a rendszerben való maradás szempontjából. Problémát jelent továbbá, hogy intézményi adatgyűjtés történik, így egyéni szinten nem állnak rendelkezésre adatok. ...” (Rácz – Riegler, 2015).

Ahogy magunk is korábbi írásunkban megfogalmaztuk: „Elemzésünk talán hozzájárulhat ahhoz is, hogy egyszer végre egy komolyabb utánkövetéses vizsgálatra is sor kerüljön, vajon hogyan alakul az állami gondozásba vett gyerekek sorsa hazánkban” (Györi, 2021).

leteltével vajon milyen kondíciókkal, hátrányokkal bocsátja útjára e védő rendszer az állami gondozásba vett fiatalokat?

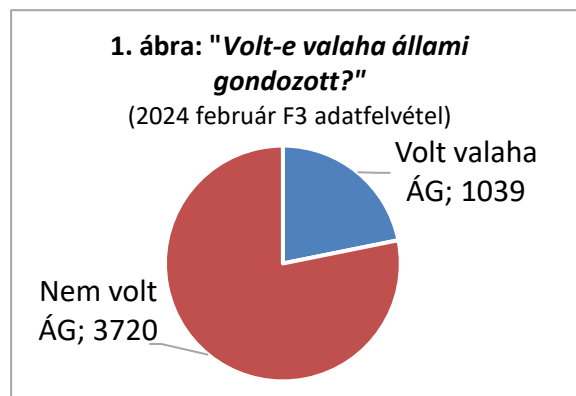
Átfogó empirikus kutatások hiányában maradnak a benyomások, az egyes emberi sorsok felmutatása, az intézményekről vagy ügyfél-csoportokról készült esettanulmányok, vagy a – rettentő hiányos – statisztikai adatok feldolgozása.¹³ Ez persze mind nagyon is fontos, ahogy az is, ahogy az állami gondozott, vagy onnan kikerült emberekkel foglalkozó elhivatott segítők érzékeny és differenciált tapasztalatai is jó esetben látják a „cseppben a tengert”, az egyedi sorsokban az általánosabb hátteret, összefüggéseket is.

Elemzésünk mindezeket az ismereteket próbálja kiegészíteni a számok nyelvén, egy speciális területen: amikor a „visszailleszkedési” folyamat megbicsaklik, s a „gyermekvédelem” – előbb vagy utóbb – a „felnőttvédelemben” folytatódik.

Néhány főbb jellemző a hajléktalan volt állami gondozottakról¹⁴

A 2024 februárjában lebonyolított ún. Február harmadika éves országos hajléktalan adatfelvétel során az összesen 4904 válaszadó közül 4759 – hajléktalanszálláson lakó, vagy közterületen/kunyhóban éjszakázó – hajléktalan ember válaszolt arra a kérdésünkre, hogy „*Volt-e valaha állami gondozott?*”. Minden ötödik hajléktalan ember (1039 fő, 22%) válaszolta azt, hogy korábban valamikor állami gondozott volt.¹⁵

Rögtön tisztázzuk, ez nem azt jelenti, hogy ennyien váltak hajléktalanná rögtön az állami gondozásuk megszűnését követően. Csupán néhányan, az 1039 volt állami gondozott közül hatvanan mondták azt, hogy azért lettek hajléktalanok, mert éppen az állami gondozásból kerültek ki. A többiek az állami gondozás megszűnését követően még hosszabb-rövidebb ideig laktak valahol, mielőtt az utcára vagy egy hajléktalanszállásra kerültek volna.

¹³ (Spitzer, 1994), (Donáth és tsai, 1999), (Vidra Szabó, 2000), (Cseres, 2005), (Papp – Tüski, 2005), (Rácz, 2006), (Hodosán – Rácz, 2009), (Zombai, 2014), (Darvas és tsai, 2016) (Rácz L., 2016), (Zsilák, 2019), (Farkas, 2020), (Dombrovsky, 2021), (Kovács, 2024).

„Állami gondoskodástól a mai gyermekvédelemig” címmel több mint egy évtizede készült az a néhány oldalas KSH Időszaki közlemény, mely néhány információt megosztott az azóta is persze folyamatos, kötelező intézményi KSH adatgyűjtésből (KSH, 2012).

¹⁴ Vizsgálatunk legfeljebb egy „fordított kimeneti elemzésnek”, vagy inkább egyfajta „bemeneti elemzésnek” tekinthető, hiszen az országos hajléktalan adatgyűjtés arra nem tud választ adni, hogy merre ágazott szerte az állami gondozásból kikerült fiatalok sorsa, csupán azokról tudunk információkkal szolgálni, akik előbb-utóbb hajléktalan élet-helyzetbe kerültek.

¹⁵ Életkoruk alapján annyit tudunk megállapítani, hogy nagy többségük (71%-uk) még az ún. Gyermekvédelmi törvényt (1997. évi XXXI. törvény a gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról – továbbiakban Gyvtv.) megelőzően volt állami gondozásban, csupán 8%-uk azt követően – 21%-uk életkoruk szerint lehetett korábban is és később is. Mindhárom alcsoportban 60% azok aránya, akik intézetben is nevelkedtek, de a Gyvtv.-t követően kétségtelenül megnőtt körükben a nevelőszülőknél elhelyezettek aránya (13%-ról 23%-ra).

Az aluliskolázottak korábban is igen magas aránya (59%!) a Gyvtv.-t követően még tovább növekedett (73%-ra!). az állami gondozásból kikerült, jelentleg hajléktalan emberek körében. Ezzel párhuzamosan drasztikusan megnőtt a romák aránya a volt állami gondozott, jelenleg hajléktalanok körében attól függően, hogy 1997 előtt voltak-e állami gondozásban (közülük 38% roma), vagy azt követően voltak valamikor állami gondozottak (közülük 62% roma).

Vizsgálatunk első kérdése az volt, hogy milyen hasonlóságok/azonosságok, illetve különbségek jellemzik e két csoportot – a volt állami gondozott és a nem-volt állami gondozott hajléktalanok csoportjait - néhány státuszmutató mentén. A két csoportot összehasonlítva a következőket állapíthatjuk meg:

- nagyjából kiegyensúlyozott, hogy a volt állami gondozott hajléktalanok inkább a fővárosban vagy inkább más településeken élnek-e (53%-uk *Budapesten* él, miközben a nem-volt állami gondozottak 54%-a *vidéken* él hajléktalanként),
- a volt állami gondozott hajléktalanok körében meglehetősen magas a *nők aránya* (eléri a 32%-ot), a másik csoportban ez „csak” 28%,
- meglehetősen eltérő a két csoport kor megoszlása: a volt állami gondozott hajléktalanok legnagyobb csoportja *középkorú* (42%-uk 50 évesnél fiatalabb, 20%-uk 40 év alatti), míg az ilyen múlttal nem rendelkezők egyértelműen *idősebbek* (75%-uk 50 évesnél, 46%-uk 60 évesnél is idősebb),
- részben (de csak részben) ebből is adódhat, hogy eltérő a két csoport családi állapot szerinti összetétele is: a volt állami gondozott hajléktalanok többsége (59%-a) *nőtlen/hajadon*, és „csupán” 24%-uk elvált, miközben a nem-volt állami gondozottak körében az *elváltak* aránya 40%, a *nőtlenek/hajadonok* aránya pedig alacsonyabb (41% - bár alacsonynak ez sem mondható),
- az összefüggéseket még nem vizsgálva, azt is megállapíthatjuk, hogy a volt állami gondozott hajléktalanok körében nagyobb arányban vannak a *gyermektelenek* (43%), mint a másik csoportban (37%), de ugyanakkor igencsak magas a körükben a *sokgyerekesek*, a három és több gyerekesek aránya (24%), a nem-volt állami gondozottak csoportjában ez valamivel ritkább (19%),
- a volt állami gondozott hajléktalanok a korösszetételüket tekintve ugyan fiatalabbak, mégis még a többi hajléktalan embernél is *jóval iskolázatlanabbak*, hiszen azt találjuk, hogy a volt állami gondozott hajléktalanok 61%-a(!) legfeljebb az általános iskola 8 osztályát végezte el, miközben egyébként az állami gondozotti múlttal nem rendelkező hajléktalan emberek körében is igen magas az aluliskolázottak aránya (42%),¹⁶

¹⁶ Erre a kulcskérdésre még többször visszatérünk, már csak azért is, mert az általunk vizsgált populáció iskolázottsága a lassú vagy némi javulás helyett az egyértelmű rosszabbodást mutatja. Mintha a korábbi, „*legalább valamilyen szakmát adjunk a kezükbe*” célt is feladta volna a rendszer. Nem győzzük hangsúlyozni, hogy a gyermekvédelmi rendszer „outputjának” megismeréséhez átfogó és időben is összehasonlítható kimeneti kutatásokra lenne szükség.

„Az állami gondozott gyermekek szegregáltsága már ott elkezdődik, mikor külön általános iskolába járatták őket, mint a családban nevelkedett gyermekeket, vagy ha egy iskolába, akkor pedig külön osztályt kapnak, és külön foglalkoznak velük. Ennek a módszernek a célja, hogy a gyermekotthonokban nevelkedő gyermekek és a családban nevelkedő gyermekek közti szakadékot csökkentsék, a visszajára fordul” (Surányi, 2009).

1. tábla: A volt valaha állami gondozott – nem volt állami gondozott hajléktalan emberek iskolai végzettség szerinti megoszlása			
Legmagasabb befejezett iskolai végzettsége	Volt valaha ÁG	Nem volt ÁG	Együtt
Kevesebb, mint 8 általános	12%	8%	9%
Általános iskolai 8. osztály	49%	34%	37%
Szakmunkásképző, szakiskola	31%	38%	37%
Érettségi	6%	15%	13%
Főiskola, egyetem	1%	4%	4%
Együtt	100%	100%	100%
N	1039	3720	4759
2024 február F3 adatfelvétel			

- a legmarkánsabb különbség a két csoport között az etnikai hovatartozást illetően található, hiszen a volt állami gondozott hajléktalanok egészen kiemelkedően magas aránya (43%-a) *vallja magát cigánynak/romának*,¹⁷ miközben a másik csoportban ez „csak” 16% (az egész népességen belüli arányt tekintve már ez is magas),¹⁸
- végül, azt látjuk, hogy magának a hajléktalan élethelyzetnek a színterét tekintve is ugyanarra lejt a pálya: az állami gondozotti múltat hordozók nagyobb arányban élnek/alszanak az *közterületeken/konyhóban* (14%) *vagy az ingyenes éjjeli menedékhelyeken* (41%), mint az ilyen múlttal nem rendelkezők (9% és 37%), s közülük kevesebben laknak fizetős átmeneti szállókon.

2. tábla: A volt valaha állami gondozott – nem volt állami gondozott hajléktalan emberek helyszín szerinti megoszlása			
A kérdés helyszíne	Volt valaha ÁG	Nem volt ÁG	Együtt
Közterület, konyhó	14%	9%	10%
Éjjeli menedékhely	41%	37%	38%
Átmeneti szálló	38%	44%	42%
Egyéb szálló	8%	10%	10%
Együtt	100%	100%	100%
N	1039	3720	4759
2024 február F3 adatfelvétel			

¹⁷ Az önkitöltős kérdőívben szereplő kérdés konkrétan ez: „*Ön cigánynak/romának vallja-e magát?*”.

¹⁸ „Magyarországon nincsenek konkrét adatok a gyermekvédelemben élők etnikai hovatartozásáról, ugyanis az adatvédelmi törvény tiltja, hogy származási dimenziók mentén bármilyen erre vonatkozó adatot rögzítsenek. Kutatók szerint azonban a roma származású gyermekek felülreprezentáltak a gyermekvédelemben. Neményi és Messing (2007) országos felmérésében, ahol 1866 gyermek képezte a mintát, 32% volt roma származású. A European Roma Rights Centre (2007) egyik kutatási konklúziója, hogy a roma származású gyermekek nagyobb eséllyel kerülnek gyermekvédelmi gondoskodásba, mint a nem roma származású társaik. ... A kutatás egyik fontos megállapítása, hogy sajnálatos módon „a gyermekvédelemben dolgozó szakemberek sem mentesek a cigányok sztereotipikus megítélésének gyakorlatától” (Herczog és Neményi, 2007 idézi Rác, 2009).

Az itt bemutatott néhány főbb jellemző alapján összefoglalóan azt állapíthatjuk meg, hogy az állami gondozotti háttérrel rendelkező hajléktalan emberek csoportja azokhoz képest, akik korábban nem fordultak meg az állami gondozásban, korösszetételüket tekintve fiatalabbak, jelentősen iskolázatlanabbak, többségükben gyermektelenek vagy éppen sokgyerekesek, miközben inkább hajadonok/nőtlenek és kevésbé elváltak, a hajléktalan élethelyzetben belül a legkevesebb szolgáltatást nyújtó körülmények között élnek, s magasabb körökben a nők aránya igen magas arányban romák. Mindez önmagában is elegendő ok arra, hogy megpróbáljuk közelebbről, kicsit részletesebben is megvizsgálni, hogy mi is jellemzi e volt állami gondozott, jelenleg hajléktalan roma nőket.

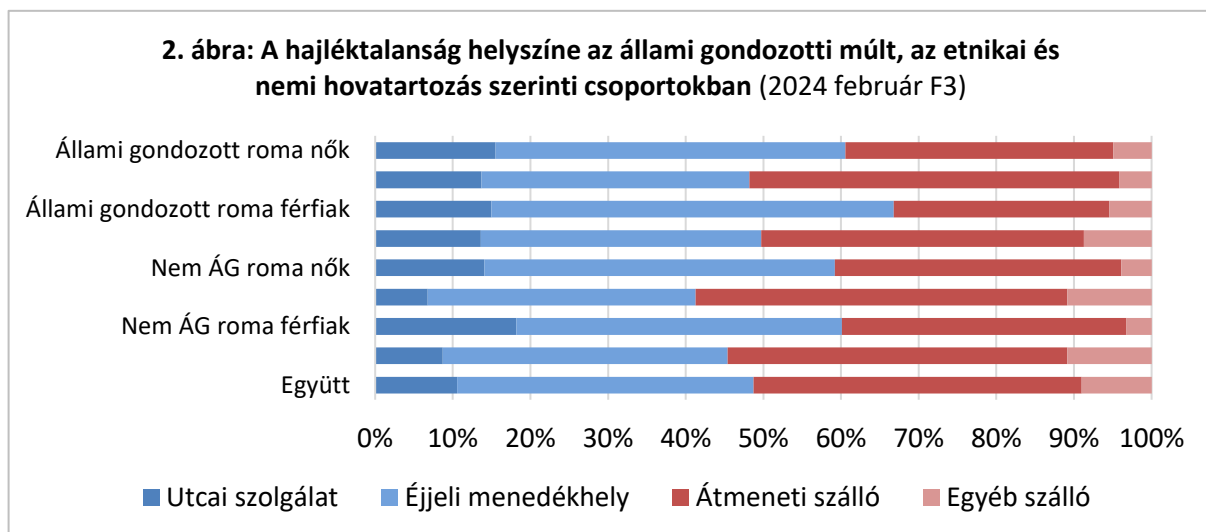
A volt állami gondozott (hajléktalan) roma nők

Elemzésünk következő kérdése, hogy az etnikai és a nemi hovatartozás, e két (születéskori) meghatározottság az állami gondozotti múlttal és a hajléktalan jelennel kiegészülve vajon együtt jár-e további hátrányok halmozódásával? A továbbiakban ezt vizsgáljuk meg az adatfelvétel során válaszadó 145 volt állami gondozott (hajléktalan) roma nő esetében a számok tükrében.

A hajléktalan élethelyzetben belül legalul

2024 februárjában az összes, mintegy négy és félezer válaszadó hajléktalan közül minden második ember (48%) éjszakánként közterületen/kunyhóban aludt, vagy ingyenes éjjeli menedékhelyen húzta meg magát, és 42%-uk fizetős átmeneti szállón lakott (a többiek egyéb, speciális szállókon éjszakáztak). Ha az állami gondozotti múlt és az etnikai, nemi hovatartozás szerinti egyes hajléktalan csoportokat vizsgáljuk, akkor azt találjuk, hogy *a volt állami gondozott roma nők, illetve férfiak körében a leggyakoribb, hogy éjszakáikat közterületen/kunyhóban, vagy legfeljebb ingyenes éjjeli menhelyen („fapadoson”) töltik.* Jelentős többségük (az ilyen múlttal rendelkező férfiak 67%-a, a nők 60%-a) ilyen körülmények között hajléktalan, s csupán 28%-uk, illetve 34%-uk jut el a több szolgáltatást és viszonylag jobb lakhatási körülményeket nyújtó fizetős átmeneti szállókig. Ugyanakkor az sem kerülheti el a figyelmünket, hogy e tekintetben a volt állami gondozott roma nőkhez és roma férfiakhoz igencsak hasonló helyzetet találunk az állami gondozotti múlttal nem rendelkező roma nők esetében is.

Ez azt jelenti, hogy amikor a következőkben a hajléktalan, volt állami gondozott roma nőkről szólnunk, akkor többségében ilyen, a hajléktalanság színterét tekintve is a legkiszolgáltatottabb helyzetben lévő (közterületen, kunyhókban, legfeljebb éjjeli menedékhelyen éjszakázó) emberekről beszélünk.

Aluliskolázottság

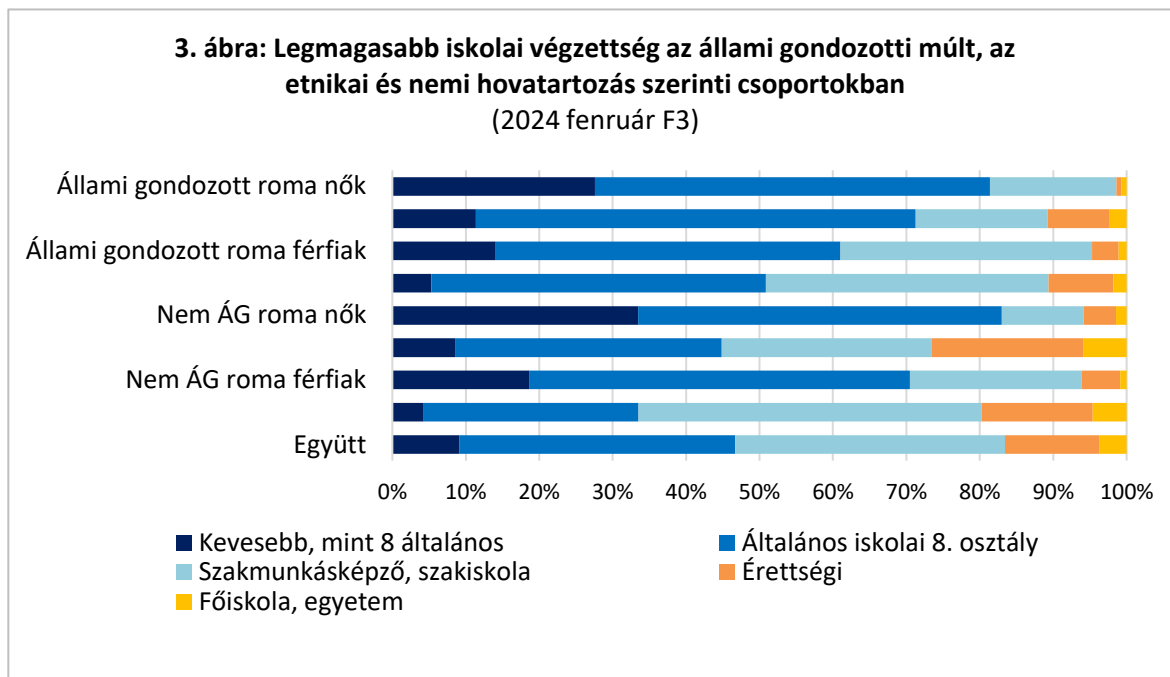
Jelen vannak-e vajon a hajléktalan helyzetben lévő emberek körében is az iskolai végzettség szerinti egyenlőtlenségek az etnikai és nemi hovatartozás függvényében? Adataink szerint erre a válasz egyértelműen: igen. A hajléktalan nők közül lényegesen többen aluliskolázottak férfi hajléktalan társaikhoz képest: legfeljebb 8 osztállyal rendelkezik a nők 59%-a, a férfiak 42%-a. A roma etnikumhoz tartozó hajléktalanok esetében ennél is sokkal súlyosabb a helyzet: *a roma hajléktalanok 72%-a(!) legfeljebb az általános iskola 8 osztályát végezte el*, a nem-romák esetében ez 40%.

Amikor ezek a származási hátrányok összeadódnak (s mindaz, ami ezek hátterében van), akkor kiderül, hogy mind a volt állami gondozott, mind az ilyen múlttal nem rendelkező (hajléktalan) roma nők túlnyomó többsége (81-83%-a!) riasztóan aluliskolázott. Ráadásul *a volt állami gondozott (hajléktalan) roma nők 28%-a még az általános iskola 8 osztályát sem végezte el*. A részletes elemzés azt mutatja, hogy az iskolázottság szerinti hátrányok esetében a „roma nő probléma” még az állami gondozotti múltnál is erősebb hatást gyakorol: az ilyen múlttal nem rendelkező hajléktalan roma nők mintegy 33%-a nem végezte el a 8 osztályt!

Tapasztalatból is tudjuk, de minden empirikus vizsgálat is azt igazolja vissza, hogy az ilyen aluliskolázott csoport körében a legmagasabb a funkcionális analfabetizmus aránya, mely mind a munkaerőpiacon, mind az élet más területein is jelentős hátrányt jelent. Ezek a hátrányok, megküzdési és tájékozódási képességihiányok mind a hajléktalanná válás útján, mind az abból való kilábalási lehetőségek esetében jelentős korlátokat jelentenek.

Az itt tárgyalt meghatározottságok (mint az etnikai és a nemi hovatartozás) hátrányokká szerveződése mellett azonban – a kapott eredmények alapján – érdemes e jelenség egy másik aspektusára is felfigyelni. Nevezetesen, hogy azoknak a hajléktalan embereknek a körében, akik korábban nem voltak állami gondozásban és nem is romák (és közülük is elsősorban a nők esetében) viszonylag nagy arányban találkozunk – ismét csak viszonylag – magasabb iskolai végzettséggel rendelkezőkkel. S mégis jelenleg hajléktalanok. Őket más hátrányos tényezők, mentális problémák, élet-események (függőségek, családi tragédiák, leküzdhetetlen lakhatási krízisek és egyebek) sodorják a hajléktalan élethelyzetbe.¹⁹

¹⁹ Nyilván az egy másik izgalmas vizsgálat tárgya lehetne, hogy a viszonylag magasabb státuszú és mégis hajléktalanná vált emberek életében melyek azok a jellemzők, amelyek miatt ők ide jutottak.

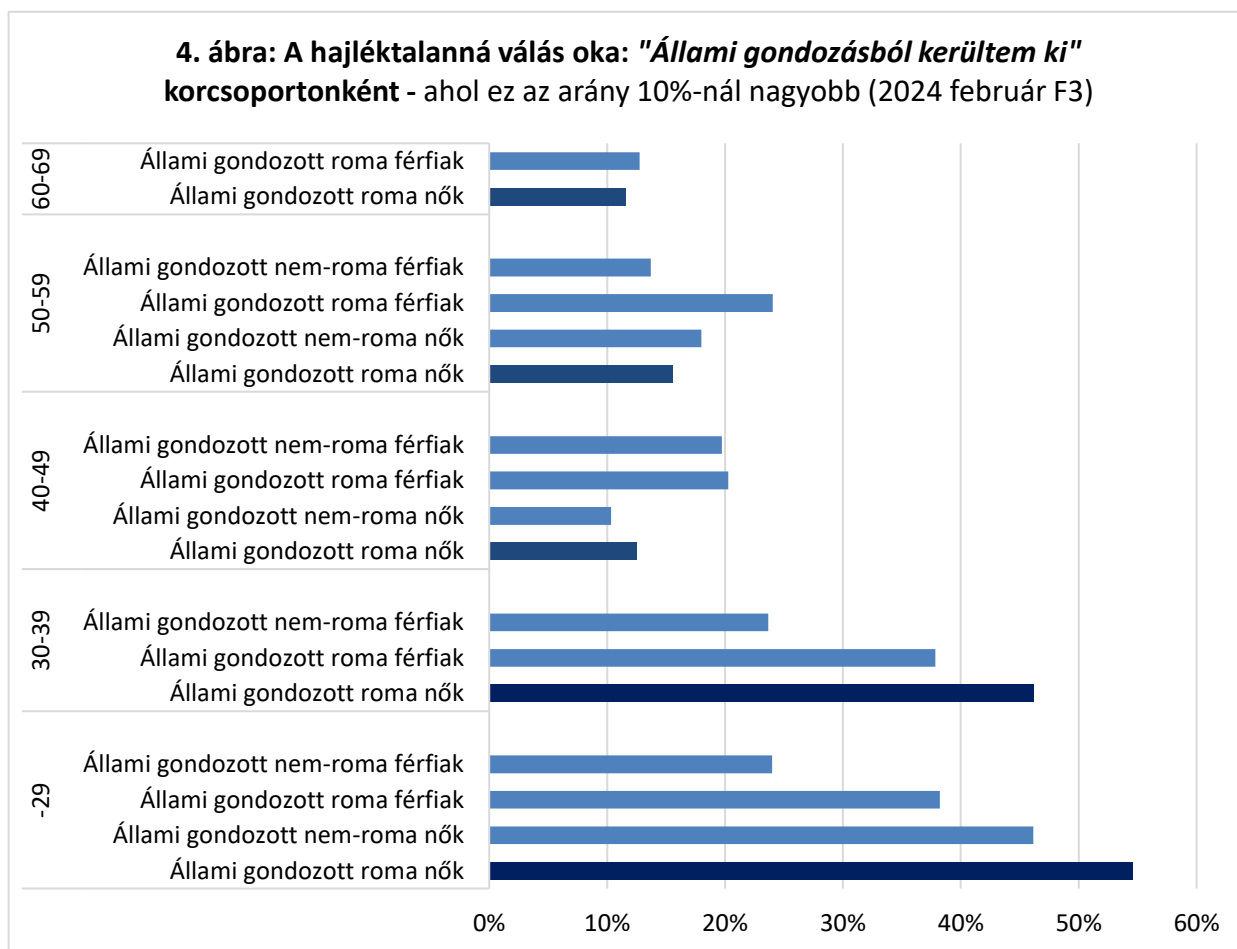

Szintén korábban említettük, hogy a válaszadó hajléktalan embereknek „csupán” 4%-a jelezte azt, hogy a hajléktalanná válásának az oka az állami gondozás megszűnése, ezért került az utcára, vagy valamilyen hajléktalanszállásra. Közelebről megvizsgálva azonban azt találjuk, hogy a fiatalabb hajléktalan korosztályokban ez jóval gyakoribb: a 30-39 éves korosztályba tartozók (357 fő) 9%-a, azonban ezen belül a volt állami gondozott roma nők 46%-a! említi hajléktalansága közvetlen okaként az állami gondozásból való kikerülést.

A legfiatalabb, 30 évesnél is fiatalabb hajléktalanok (187 fő) esetében már 21% azoknak az aránya, akik az állami gondozás megszűnését említik hajléktalanná válásuk közvetlen okaként! Az utóbbi, *legfiatalabb korosztályhoz tartozó volt állami gondozottak közül a roma férfiak 38%-ának, a nem-roma nők 46%-ának, a roma nők 55%-ának útja az állami gondozásból közvetlenül és egyenesen a felnőttvédelmi hajléktalanellátáshoz, a hajléktalan léthez vezetett.*

Ez azt is mutatja, hogy akik az állami gondozásból kikerülve viszonylag „fiatalon” (40 éves koruk előtt) lettek hajléktalanok, azok közül többen vannak, akik még a különböző bizonytalan lakhatási formákat sem tudták bejárni hajléktalanná válásukat megelőzően: a „gyermekvédelminek” nevezett rendszerből egyenesen a „felnőttvédelminek” titulált rendszer látókörébe kerültek. Az ennél idősebb korosztályokban ez lényegesen ritkábban fordult elő.

Önmagában az a tény, hogy ezekben a fiatalabb hajléktalan korosztályokban jóval gyakrabban jelezték a válaszadók magát az állami gondozásból történt kikerülést a hajléktalanná válásuk okaként, mint az idősebb korosztályokban, enyhén szólva is jelentős átgondolást igényel.

Korai hajléktalanná válás

Az előző kérdést megpróbáltuk más oldalról is megközelíteni. Az összes jelenleg hajléktalan élet-helyzetben lévő válaszadó átlagosan 45 éves korában lett *először* hajléktalan (később lehetnek még nem-hajléktalan periódusaik, majd most ismét hajléktalanok).²⁰ Közülük azok, akik magát az állami gondozásuk megszűnését tekintik jelenlegi élethelyzetük okának, értelemszerűen jóval fiatalabb korban, átlagosan 28 éves korukra teszik *első* hajléktalanná válásuk idejét (többségük esetében ez 24 éves koruk előtt történt).

A többi hajléktalan emberhez képest a valaha (bármikor korábban) *állami gondozásban voltak, több éves „kerülő utat” követően, átlagosan 37 éves korukban jutottak el immár a gyermekvédelmiből a felnőttvédelmi rendszerbe, lettek hajléktalanok*. Ezen belül is a volt állami gondozott romák átlag életkora a legalacsonyabb *első* hajléktalanná válásukkor: a volt állami gondozott roma férfiak átlagosan 34 évesen, a nők 35 évesen lettek hajléktalanok, miközben például az állami gondozotti múlttal nem rendelkező nem-roma férfiak átlagosan 48 évesen, a nők 49 évesen kerültek ebbe a helyzetbe.

Ha még tovább vizsgáljuk ezt a kérdést, akkor azt látjuk, hogy a legfiatalabb korcsoportban (-29 évesek, 159 fő) legkorábban a roma nők válnak hajléktalanná (átlagosan 19 évesen!), s a fiatal-középkorúak (30-39 évesek, 308 fő) esetében is a volt állami gondozott roma nők váltak legkorábban hajléktalanokká (átlagosan 24 évesen!).

²⁰ Csupán megjegyezzük, hogy sokkal korábbi első hajléktalanná válási életkort mértünk két évtizeddel ezelőtt a Február harmadika adatfelvétel során. Azóta egyre gyakoribb az idős, idős-középkorban bekövetkező hajléktalanná válás.

Ez alapján egyértelműen megállapíthatjuk, hogy a (jelenleg) hajléktalan volt állami gondozott roma nők esetében a legnagyobb a kockázata annak, hogy minden egyéb lakhatási lehetőség nélkül az állami gondozásból egyenesen a hajléktalan élethelyzetbe vezetett az útjuk.

Ez egyben azzal a következménnyel is jár, hogy – átlagos életkorukat tekintve – hiába fiatalabbak a volt állami gondozott hajléktalanok (átlagéletkoruk 50 év) a társaiknál (átlag életkoruk 57 év), mégis a volt állami gondozottak átlagosan másfélszer hosszabb ideje hajléktalanok (átlagosan 13 éve), mint sorstársaik (átlagosan 9 éve). Fiatalabbak és mégis jóval hosszabb ideje hajléktalanok, ami azt jelzi, hogy aki állami gondozási múlttal válik hajléktalanná, annak a többi hajléktalan emberhez képest kisebb az esélye, hogy ebből az élethelyzetből mielőbb végre kikerüljön. Vagy legalábbis, ez számukra hosszabb időt vesz igénybe. *Márpedig, ha a hajléktalan helyzetből történő kikerülés esélye kisebb, s emiatt megnő a hajléktalanságban eltöltött idő hossza, akkor ez önmagában is tovább csökkenti a kilábalás esélyeit.*

3. tábla: „Hány éves volt (körülbelül), amikor először hajléktalan lett?” és „Hány éve hajléktalan?”		
Állami gondozotti múlt, etnikai és nemi hovatartozás szerinti csoportok	Első hajléktalanná válás ideje (átlag életkor)	Hány éve hajléktalan (év)
Állami gondozott roma nők	35,4	12,7
Állami gondozott nem-roma nők	37,9	14,3
Állami gondozott roma férfiak	34,0	13,2
Állami gondozott nem-roma férfiak	38,0	14,6
Nem ÁG roma nők	41,1	9,1
Nem ÁG nem-roma nők	49,4	9,4
Nem ÁG roma férfiak	43,0	9,1
Nem ÁG nem-roma férfiak	47,8	9,7
Együtt	44,9	10,6
2024 február F3		

Gyermektelenek és sokgyerekesek

Tanulmányunkban később foglalkozunk azokkal a hajléktalan/otthonatlan felnőttekkel, akik gyerekükkel együtt jelenleg a gyermekvédelmi rendszer családok átmeneti otthonaiban laknak. Ez azonban nem jelenti azt, hogy a felnőttvédelminek titulált hajléktalanellátási rendszert igénybe vevőknek ne lennének gyermekei. Folytatva az eddigi elemzést, elmondhatjuk, hogy sem az állami gondozotti múlt, sem a viszonylag korai hajléktalanná válás (általában) nem jár együtt alacsony gyermekvállalási hajlandósággal – ellenkezőleg. A volt állami gondozott hajléktalanoknak átlagosan több gyermekük született (1,54), mint a többieknek (1,41). Ezt a képet azonban erősen árnyalja, hogy a volt állami gondozottak körében ugyan valóban meglehetősen magas a 3 és több gyermekek aránya (24%, a többiek esetében ez 19%), azonban a volt állami gondozottak közül igen sokaknak (43%) egy gyermeke sem született (a többiek körében ez 37%).

Nem meglepően azt látjuk, hogy *a kiemelkedően magas gyermekszám a hajléktalan emberek körében is az aluliskolázottsággal és a roma származással jár együtt.* Az állami gondozotti múlt és a korai hajléktalanná válás nem ok, inkább következmény. Az általános iskolai végzettséggel sem rendelkező hajléktalanok (311 fő) esetében kétszer akkora arányban találunk 3 és több

gyerekeseket (33%), mint pl. az érettségivel rendelkezőknél (15%). (A gyermektelenek aránya mindkét csoportban 34-35%.) A roma etnikumhoz tartozó hajléktalan emberek esetében a 3 és több gyermekek aránya (34%) szintén duplája a nem-roma hajléktalanokénak (16%). (A gyermektelenek aránya a romák esetében 32%, a nem-romák esetében 40%.)

De még ezen belül is speciális helyzetben vannak a hajléktalan roma nők. *Közel minden második hajléktalan roma nőnek 3 vagy több gyermeke született* (a volt állami gondozott roma nők 47%-a, a többi roma nő 48%-a sokgyerekes). Körükben a gyermektelenek aránya meglehetősen alacsony (25%, illetve 13%). (Összehasonlításként: a sokgyerekesek aránya a nem állami gondozott roma férfiak körében 31% (ez is elég magas), viszont a nem állami gondozott nem-roma férfiak esetében csupán 12%, a volt állami gondozott nem-roma férfiak esetében 14%.)

A megszületett gyermekkel, a sok gyermekkel olykor együtt járó mentális és kapcsolati krízisek, a pénztelenség, a lakhatási kudarcok persze mind valahol közbenső okai is lehetnek a hajléktalanná válásnak, de olykor némi támaszt, erőforrást is jelenthetnek. Feltéve persze, ha a gyermek nem éppen a gyermekvédelmi rendszer „vendégszeretétét élvezzi”, vagy felnőttként nem éppen hajléktalan. (De erről később szólnunk.)

4. tábla: „Hány gyermeke született?”					
Állami gondozotti múlt, etnikai és nemi hovatartozás szerinti csoportok	Született gyermekei száma				
	0	1	2	3 -	Együtt
Állami gondozott roma nők	25%	9%	19%	47%	100%
Állami gondozott nem-roma nők	26%	22%	19%	32%	100%
Állami gondozott roma férfiak	46%	18%	14%	21%	100%
Állami gondozott nem-roma férfiak	53%	18%	15%	14%	100%
Nem ÁG roma nők	13%	15%	24%	48%	100%
Nem ÁG nem-roma nők	23%	27%	21%	29%	100%
Nem ÁG roma férfiak	33%	19%	17%	31%	100%
Nem ÁG nem-roma férfiak	44%	22%	22%	12%	100%
Együtt	39%	21%	21%	20%	100%
2024 február F3 adatfelvétel					

Kapcsolat és kapcsolathiány a saját gyerekkel

Kétségtelenül a hajléktalan helyzetben lévő emberek esetében a gyerekek (többnyire már nagyobb, vagy felnőtt gyerekek) léte egyfajta kapcsolati lehetőséget is jelent. (Persze ennek a kapcsolatnak a tartalma, minősége nagyon is változatos.) Mindenesetre azt látjuk, hogy minél több gyermeke született valakinek, annál gyakrabban tartja is a kapcsolatot – hajléktalanként is - gyermekével, gyermekeivel. (Az egygyerekesek 27%-a, a sokgyerekesek 46%-a havonta találkozik gyermekével, azonban az egygyerekeseknek csak a 18%-a, a sokgyerekeseknek csupán a 29%-a tekinti e kapcsolatot szorosnak.) A hajléktalanok túlnyomó többségének azonban sem szorosabb, sem lazább kapcsolata nincs a gyermekeivel.

Az etnikai és nemi hovatartozás szerinti csoportokba tartozók közül *leginkább éppen a hajléktalan roma nőknek van valamilyen kapcsolata az – egy vagy több - gyermekével*: 44%-uk, ezen belül a sokgyerekes roma nők 60%-a legalább havonta találkozik a gyermekével. Szorosnak mondott a

kapcsolata a gyermekével 25%-uknak, a sokgyerekesek esetében ez 34%-ukról mondható el. A hajléktalan férfiak közül - függetlenül attól, hogy roma, vagy nem-roma - legfeljebb minden tízediknek van valamilyen kapcsolata a gyermekével, részben mert sokkal kevésbé fordul elő, hogy sok gyerekük lenne (15%-uk, ez a nők körében 34%). A hajléktalan férfiak körében egyébként is igen magas a gyermektelenek aránya (44%), a nők esetében ez sokkal kevésbé fordul elő (22%).

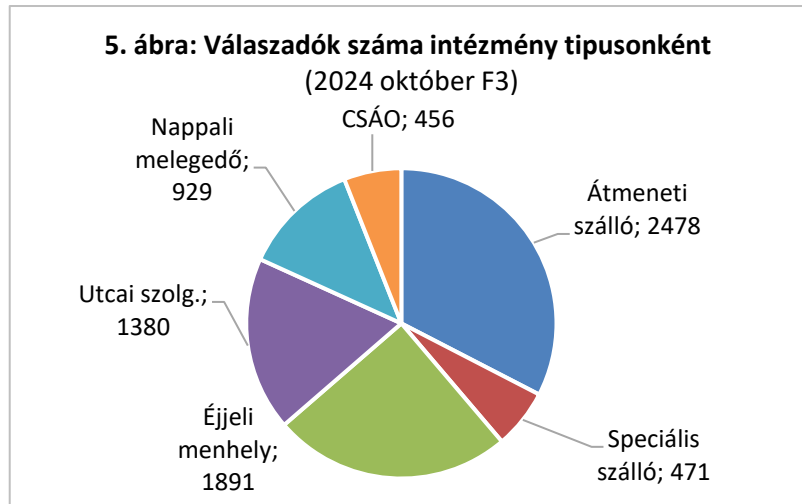
Ha azonban e gyakoriságok mögött arra is kíváncsiak vagyunk, hogy vajon a volt állami gondozott roma – nem-roma férfiak és nők milyen kapcsolatban vannak a gyerekeikkel/gyermekeikkel, akkor rendre azt találjuk, hogy *a született gyerekeik számától függetlenül a korábban állami gondozásban nevelkedett hajléktalanok sokkal kevésbé találkoznak a gyermekükkel, s sokkal kevésbé szoros a kapcsolat saját gyermekükkel.*

5. tábla: Kapcsolat a gyermekeivel								
Állami gondozotti múlt, etnikai és nemi hovatartozás szerinti csoportok	Havonta találkozik a gyermekével				Szoros a kapcsolata a gyermekével			
	Gyermekei száma				Gyermekei száma			
	1	2	3 -	Együtt	1	2	3 -	Együtt
Állami gondozott roma nők	33%	28%	51%	32%	11%	22%	29%	19%
Állami gondozott nem-roma nők	27%	26%	38%	23%	9%	16%	22%	12%
Állami gondozott roma férfiak	37%	37%	46%	22%	14%	7%	17%	8%
Állami gondozott nem-roma férfiak	31%	29%	37%	15%	18%	15%	16%	8%
Nem ÁG roma nők	59%	46%	67%	53%	35%	29%	38%	30%
Nem ÁG nem-roma nők	38%	38%	51%	33%	31%	29%	33%	24%
Nem ÁG roma férfiak	26%	31%	49%	25%	9%	19%	32%	15%
Nem ÁG nem-roma férfiak	20%	26%	38%	15%	14%	20%	26%	11%
Együtt	27%	30%	46%	21%	18%	21%	28%	14%
N	680	655	627	3195	680	655	627	3195
2024 február F3 adatfelvétel								

Családok átmeneti otthonaiban élő hajléktalanok?

A 2024-es év egy különleges év volt a három évtizede évente megszervezett országos hajléktalan adatfelvételek történetében, mert ugyanebben az évben, októberben is végrehajtottunk egy – immár kiterjesztett – adatfelvételt, mely kiterjedt a budapesti nappali melegedők és családok átmeneti otthonai egy részére is.²¹ Így lehetőségünk nyílt az általunk hajléktalanoknak tekintett, gyermekükkel együtt élő felnőttek, (töredék)családok vizsgálatára, s ezzel a gyermekvédelem és a hajléktalanellátás összefüggéseiről írt korábbi tanulmányunk (Győri, 2021) továbbfejlesztésére.

Ennek az októberi adatfelvételnek a során 7605 olyan ember válaszolt a kérdéseinkre, akik vagy közterületen éjszakáztak, vagy éjszaka valamilyen hajléktalan szállót, nappal valamelyik (budapesti) hajléktalanok nappali melegedőjét vették igénybe, vagy (budapesti) családok átmeneti otthonában (CSÁO-ban) laktak.²² A következőkben az utóbbi emberek helyzetét próbáljuk megvizsgálni az eddigi szempontok alapján.

Hajléktalanok-e?

Hosszú évekig kérdéses volt, hogy a lakhatási krízishelyzetbe került, otthontalan családok, kivert, bántalmazástól elmenekülő anyák segítségnyújtása, ellátása vajon a „felnőttvédelmi” hajléktalanellátás, vagy éppen a gyermekvédelmi ellátások közé sorolódjon-e.²³ Persze ennek a vitának, vagy

²¹ Ez a 2024. októberi adatfelvétel – mint korábban említettük – egy nemzetközi kutatás részeként, a Városkutatás Kft. együttműködésével valósult meg. Az ennek során feltett kérdések részben eltértek a 2024. februári adatfelvétel kérdéseitől.

²² Az októberi adatfelvételben 18 budapesti családok átmeneti otthona (CSÁO) vett részt, összesen 456 válaszadóval.

²³ Az élet azért olykor kikényszerítette, hogy egy-egy hajléktalanná vált, súlyos krízishelyzetbe került család, bántalmazott anyja a gyerekeivel együtt fedél alá kerüljön, s erre igen különböző civil szervezeti és kisebb részben önkormányzati kezdeményezések születtek. Ahogy magam is közreműködhettem még a 80-as években abban, hogy a SZETA (Szegényeket Támogató Alap) jótékonyági aukciójának a bevételeiből egy megvásárolt régi családi házban elkezdhetette működését - az országban először - az az otthon, mely hajléktalan, lakhatási krízis helyzetbe került családoknak (bántalmazott anyáknak) nyújtott menedéket.

Az alulszabályozott állapot éveken keresztül, egészen 1997-ig tartott, amikor a gyermekek védelméről szóló törvény megszületésével együtt a vita eldőlt, és e törvény keretében szabályozták az immár „családok átmeneti otthonának” elnevezett ellátási formát.

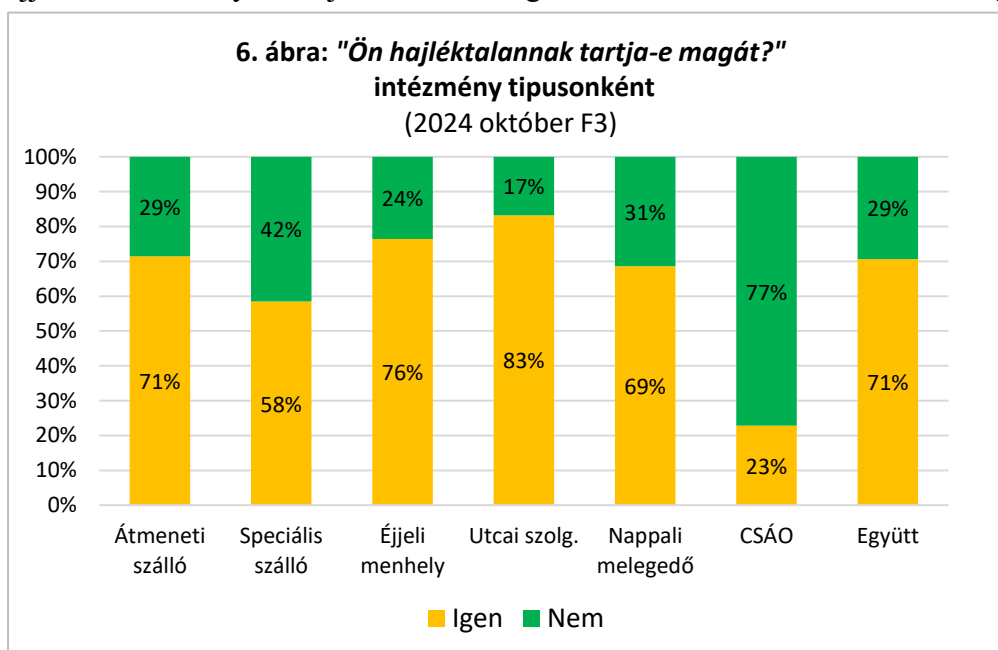
„A családok átmeneti otthonának intézménye ezzel az elnevezéssel 1997-ben a gyermekek védelméről és gyámügyi igazgatásról szóló 1997. évi XXXI. tv. (a továbbiakban: gyermekvédelmi törvény) hatálybalépésével jött létre. A már korábban működő, családokat is befogadó intézmények, illetve anyaothokok ekkor váltak külön a hajléktalanellátástól. Ezeknek az intézményeknek a működését 1997-ig a szociális igazgatásról és szociális ellátásokról szóló 1993. évi III. tv. (a továbbiakban: szociális törvény) szabályozta. Attól, hogy az intézmény átkerült a gyermekvédelem rendszerébe, a szakemberek azt remélték, hogy a gondozott családok élete jelentősen változni, javulni fog. Fontosnak tartották a családok átmeneti otthonának gyermekvédelmi törvényben történő jogi szabályozását azért is, hogy felhívják a társadalom figyelmét az egyre nagyobb számú, családban élő hajléktalan gyermekek kilátástalan sorsára” (Pál - Pál - Tardos – Varjú, 2005).

éppen tartalmi dilemmának mélyebb okai vannak. Ezek visszanyúlnak az 1990-es rendszerváltás első éveire, amikor megszületett az az új lakástörvény, amely megszüntette a lakástalan helyzetben lévők elvi jogosultságát is valamiféle szociális bérlakásra, miközben az ezzel párhuzamosan megszületett ún. szociális törvény csupán a felnőtt hajléktalan férfiak vagy nők számára szabályozott bizonyos átmeneti elhelyezési lehetőségeket (Györi, 1996).

Ma is meggyőződésünk, hogy lakhatási szempontból a családok átmeneti otthonában lakó felnőttek és gyerekeik – a biztonságos lakhatás hiánya miatt – hajléktalanoknak/otthonatlanoknak tekintendők, miközben ezt a szervezeti-szabályozási környezet némileg elfedi (egyébként érthető módon a gyerekek védelmére hivatkozva).²⁴

Ráadásul maguk az ilyen ellátást igénybe vevők sem gondolják azt, hogy ők hajléktalanok lennének. A 2025 októberi adatfelvétel során a családok átmeneti otthonában válaszoló 456 ember 77%-a nem tekinti magát hajléktalannak. Ehhez persze nem árt tudnunk, hogy a hajléktalanellátást igénybe vevők közül is minden negyedik válaszadó (26%) nemmel válaszol arra a kérdésre, hogy „Ön hajléktalannak tartja-e magát?”.

Bármilyen furcsának is tűnhet elsőre, még a közterületeken éjszakázó emberek 17%-a, vagy az éjjeli menedékhelyeken éjszakánként megalvó emberek 24%-a sem tekinti magát hajléktalannak.²⁵

A „családok átmeneti otthona” ellátási forma funkcióiról lásd még: (Máté, 2020), (Rácz, 2018), (BUSZSZH, 2024)

²⁴ Ahogy a Gyermekvédelemről szóló törvény fogalmaz, a családok átmeneti otthona:

„51. § (1) Az otthonalanná vált szülő kérelmére a családok átmeneti otthonában együttesen helyezhető el a gyermek és szülője ...

(3) A családok átmeneti otthona a felnőtt és a gyermek együttes ellátása során

a) befogadja az életvezetési problémák vagy más szociális és családi krízis miatt otthonalanná vált, továbbá védelmet kereső szülőt és gyermekét, ...

c) biztosítja az ellátást igénylő gyermek átmeneti gondozását és befogadja otthonalanná vált szüleit,

e) biztosítja a szülő számára a gyermekével való együttes lakhatást és a szükség szerinti ellátást, ...

g) közreműködik – a gyermekjóléti szolgálattal együttműködve – az átmeneti gondozást szükségessé tevő okok megszüntetésében, a család helyzetének rendezésében, otthonalanságának megszüntetésében.”

A Gyermekvédelemről szóló törvény kerüli a Szociális törvényben szereplő hajléktalan kifejezést, ezért itt mi is a CSÁO-kban lakók esetében az otthonatlan/hajléktalan kifejezésekkel élünk. Egy készülő önálló tanulmányban foglalkozunk ennek a kérdésnek a kibontásával. (Addig lásd: Györi és tsai, 2000)

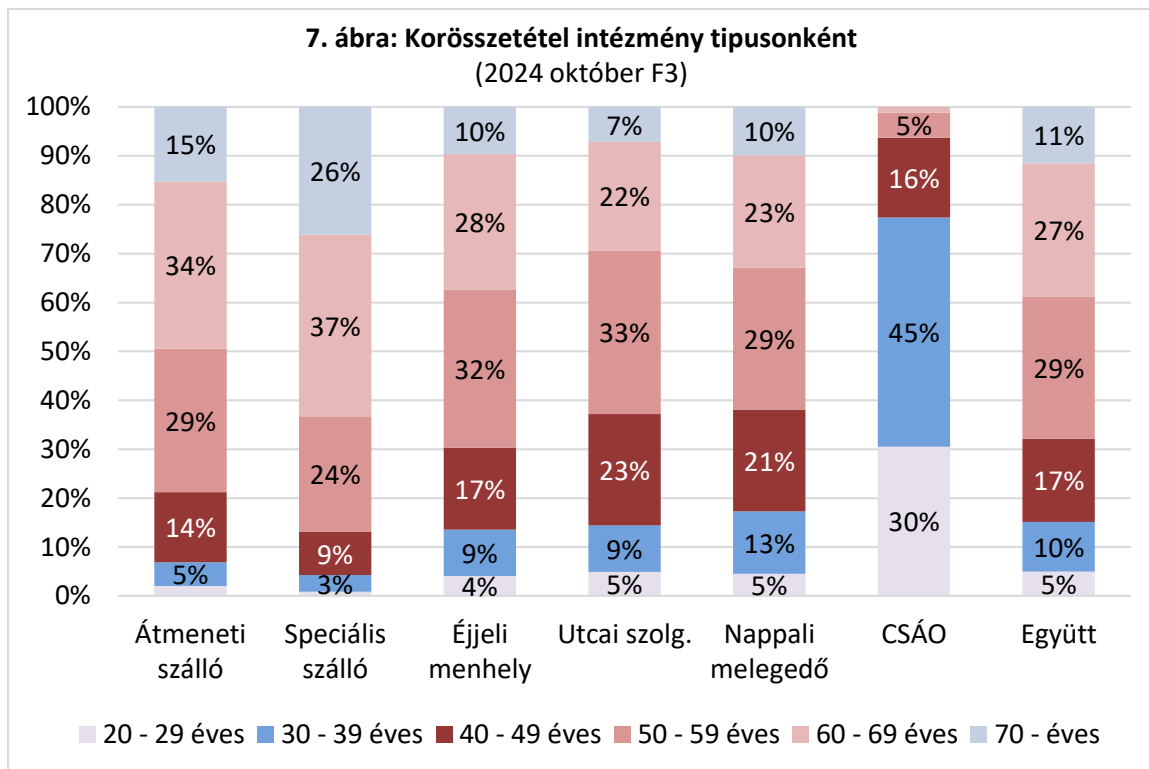
²⁵ Ennek a kérdésnek az elemzésére itt most nem térünk ki bővebben. Az említett, készülő önálló tanulmányban próbálunk majd válaszokat keresni a hajléktalanság percepciójának izgalmas kérdéseire.

Sokgyerekes fiatal felnőttek

Az ellátás természetéből adódik, hogy a CSÁO-kban nem élnek gyermektelen, otthontalan felnőttek, miközben a hajléktalanellátást igénybe vevők között jelentős arányban (40%) találunk gyermektelen embereket (legnagyobb arányban /43%/ a közterületen éjszakázók körében). Az viszont már nem csupán az ellátás jellegzetességének a következménye, hogy a CSÁO-kban nem egyszerűen gyermekkel együtt élő otthontalan emberek laknak, hanem túlnyomó részt (60%) sokgyermekes - 3 vagy több gyermekes - lakástalan emberek (a 4 vagy többgyermekesek aránya 37%). Különböző okokból nem minden gyermekük lakik velük együtt a CSÁO-ban (mert már nagykorúak lettek, másik szülőnél van a gyermek, vagy éppen máshol állami gondozásban van), de így is a 3 vagy több gyermekükkel együtt lakók aránya 44% a CSÁO-kban.

Sokgyermekesek persze a hajléktalanellátást igénybe vevők között is jócskán az országos átlag fölötti arányban vannak (19%), esetükben azonban – már csak életkori okok miatt is – döntően nagykorú, már felnőtt gyermekekről van szó. (Persze a hajléktalanellátó intézmények szabályozása miatt sem találunk e körben együtt élő gyerekeket – de a szállásokat nem igénybe vevő, közterületen élők körében is csak igen szórványosan vannak jelen gyerekek (3%), bár megjegyeznénk, hogy ezek a helyzetek egyenként is kiemelt figyelmet érdemelnének!).

A családok átmeneti otthonaiban túlnyomó részt fiatal felnőttek élnek,²⁶ s ez lényegesen eltér a hajléktalanellátást igénybe vevőktől. A CSÁO-kban élő otthontalanok 1/3-a 30 évesnél fiatalabb, további 45%-uk a harmincas éveiben jár, s 50 évesnél idősebb embert egészen elvétve találhatunk csak egy-egy CSÁO-ban (ők az unokájukat nevelő „nagyamák”). A hajléktalanellátást igénybe vevő hajléktalanok körében a 40 év alattiak aránya alig 12%, miközben az 50 év felettiek aránya 71%(!) – olyan, mintha a szabályozás korosztályok szerint tudatosan, élesen kettévágta volna az otthontalan/hajléktalan emberek ellátását. (A CSÁO-kban vannak a viszonylag fiatal gyermekek, a hajléktalan-ellátásban viszont alig vannak viszonylag fiatalok, akár gyermektelenek, akár van gyermekük, kiskorú gyermekük.)

²⁶ Ha külön nem említjük, akkor a CSÁO-k esetében mindig a már nagykorú felnőttekről van szó.

Rendszeres munka – alacsony jövedelem – optimista remények

A sajátos demográfiai összetételből természetesen számtalan következmény adódik. A fiatal, huszonéves CSÁO-lakók többsége (62%) munkajövedelemből él, de sokan vannak közülük, akik gyes/gyedet (is) kapnak (36%). A fiatal-középkorú, harmincas éveikben járó CSÁO-lakók közül is még sokaknak jár a gyes/gyed (28%), és esetükben még jellemzőbb, hogy van valamilyen munkajövedelmük (72%). A 40-49 éveseknek pedig már a túlnyomó többsége (85%) munkából jut jövedelemhez. A munkajövedelmek itt jellemzően rendszeres munkából származó jövedelmet jelentenek. Ezek a jövedelmek ugyan a hajléktalanok körében kiemelkedő mértékűek, azonban a létfenntartás mellett az önálló lakhatáshoz nem elegendőek (a rendszeres munkát végző CSÁO-lakók átlagjövedelme 220 000 Ft volt 2024 októberében).

A dolgozó (rendszeres munkát végző) hajléktalanok átlagos nettó jövedelme (mely az esetleges egyéb bevételeket is magába foglalja) 2024 elején olyan alacsony, hogy az nemhogy az önálló lakhatásra, de még az igen szerény megélhetésre, létfenntartásra sem elég.²⁷

6. tábla: A rendszeres munkát végzők nettó átlag jövedelme		
Intézmény típusa	Nettó átlag jövedelem (Ft)	N (fő)
Átmeneti szálló	150 984	636
Speciális szálló	197 289	93
Éjjeli menhely	155 175	257
Közterület/kunyhó	126 780	100
Nappali melegedő	146 912	128
CSÁO	219 693	258
Együtt	164 685	1472
2024 október F3 adatfelvétel		

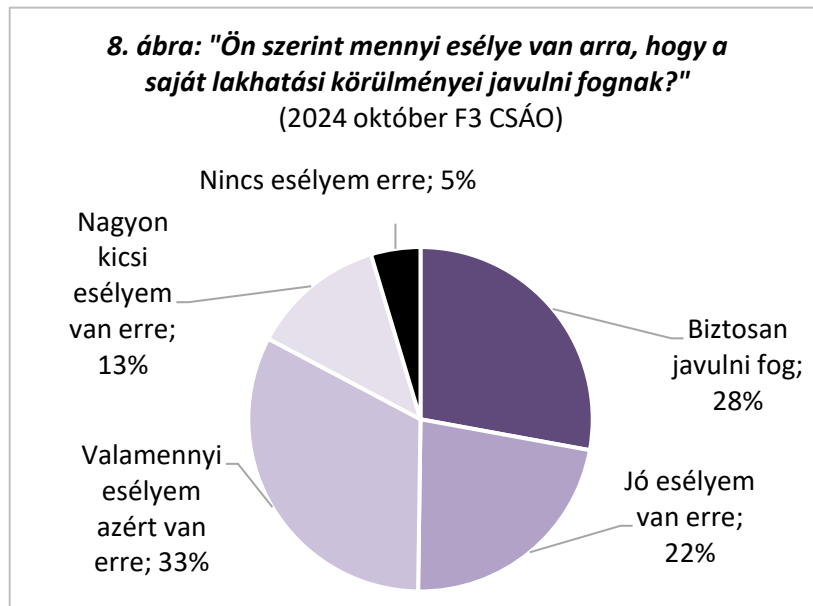
A családok átmeneti otthonaiban fiatal, rendszeres munkát végző, gyerekes emberek élnek, akiknek a biztonságos lakhatása más módon nincs megoldva. Nem véletlen, hogy arra kérdésre, hogy „Önnek mire lenne szüksége ahhoz, hogy megfelelőek legyenek az Ön lakhatási körülményei?” a CSÁO-kban lakók 80%-a azt válaszolta, hogy ehhez elegendő pénzre lenne szüksége. Arra a kérdésre pedig, hogy „Általában min kellene változtatni, hogy senkinek ne kelljen ilyen körülmények között laknia?” a 76%-uk azt válaszolta, hogy „Legyen elég jövedelem a megfizethető lakásra”, 67%-uk válasza pedig még az volt, hogy „Támogassák a gyerekes családokat.”, s 62%-uk szerint „Olcsó lakásokat kellene építeni.”.

Annak érdekében, hogy valóban végre önállóan lakhassanak sokan a rendszeres munka mellett lakáspályázatot adnak be – nyilván a szociális segítőjük támogatásával - egy-egy önkormányzathoz, esetleg civil szervezethez (41%-uk, bár ez az arány önmagában is mutatja ennek az alternatívának a szükségét...), s ennél is többen megpróbálnak szerény jövedelmükből – a félig-meddig kötelező előtakarékoság keretében – takarékoskodni (60%-uk), hogy valahogyan lakáshoz, egyáltalán önálló lakhatáshoz juthassanak...

Mint tudjuk, „a remény hal meg utoljára”: minden körülményt figyelembe véve, a CSÁO-kban lakók enyhén optimista, optimista/realista válaszokat adtak arra a kérdésre, hogy „Ön szerint mennyi esélye van arra, hogy a saját lakhatási körülményei javulni fognak?” Minden második válaszadó határozottan vagy egyértelműen optimista e tekintetben (Biztosan javulni fog: 28%, Jó esélyem van erre: 22%), a többiek nem ennyire bizakodóak (Valamennyi esélyem azért van erre:

²⁷ Nem is beszélve arról, hogy az átlagos jövedelmek mögött ennél magasabb, de alacsonyabb jövedelmek is vannak. Erről lásd (Györi, 2023). Ilyen körülmények között érdemes azokon a faék egyszerűségű kijelentéseken, kérdéseken elgondolkodni, hogy „Miért nem dolgoznak?!”, „Menjenek el dolgozni!”, akkor nem lennének hajléktalanok...

32%, *Nagyon kicsi esélyem van erre*: 13%), s alig van köztük olyan, aki ne bízna egy kicsit sem sorsa jobbra fordulásában (*Nincs esélyem erre*: 5%).

Ne legyen igazunk, de kétségtelenül mi szkeptikusabbak vagyunk. A nettó 220 ezer forintos havi átlagjövedelem – egy vagy gyakrabban több gyermek etetése, ruháztatása, ellátása mellett – a lakásbérleti piacon vajmi keveset ér, lakásvásárlásról nem is beszélve. S e (töredék)családok – többnyire anyák gyermek(ek)kel - esetében támogató-segítő családdal sem találkozhatunk a háttérben. Sokaknál éppen ez a lakhatási szegénység volt a CSÁO-ba történő felvétel indikációja, s a kitörés, előrelépés egyik legfőbb akadálya is ugyanez (Rácz L., 2016; Zombai, 2014). Marad a vándorlás az egyik átmeneti ellátást nyújtó intézményből a másik ellátást nyújtó intézménybe a CSÁO-k között, éppen úgy, ahogy ez – a szintén átmeneti elhelyezésre kalibrált - hajléktalanellátásban is igen gyakran jellemző a különböző szállások között.²⁸

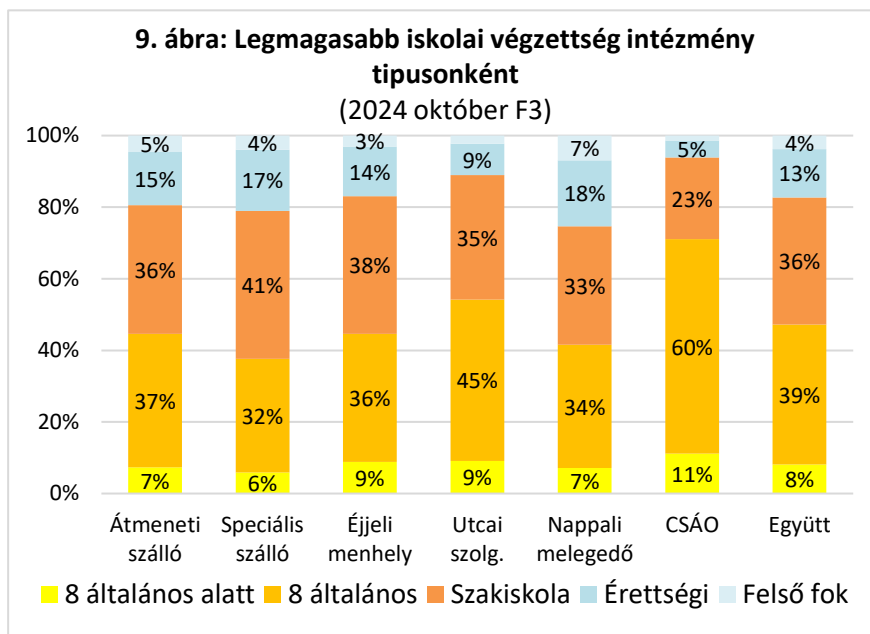
Aluliskolázottság és etnikai háttér

Ahogy a volt állami gondozott hajléktalanok esetében, úgy a jelenleg a CSÁO-kban élő otthontalanok esetében is fontos kérdésnek tartjuk, hogy vajon az etnikai és a nemi hovatartozás, e két (születés kori) meghatározottság vajon együtt jár-e további hátrányok halmozódásával?

²⁸ És persze ugyanezzel találkozhatunk a szektorok közötti mozgások esetében is, amikor a „gyermekvédelminek” nevezett rendszerből előbb-utóbb az út a „felnőttvédelminek” titulált rendszerbe vezet, és e megfosztottság újratelemződik.

Miközben azt láttuk, hogy a CSÁO-kban lakó otthontalan emberek korösszetételüket tekintve sokkal fiatalabbak a hajléktalanellátásban élőkénél, sokkal inkább munkaképesek és jóval nagyobb arányban dolgoznak is, rendszeres munkát végeznek, aközben azt találjuk, hogy *a CSÁO-kban lakók körében jelentősen gyakoribb a súlyos aluliskolázottság (ezzel a funkcionális analfabetizmus kockázata is), mint hajléktalan sorstársaik körében: a CSÁO-kban válaszolók 71%-a legfeljebb a 8 általánost végezte el (11%-uk még azt sem).*²⁹ Pedig a hajléktalanellátást igénybe vevők körében is tragikusan magas ez az arány: az általános iskolát sem végezte el 8%-uk, s legfeljebb 8 osztályos végzettséggel rendelkezik 46%-uk. (A hajléktalanellátással kapcsolatban lévők közül a közterületeken élők a leginkább aluliskolázottak (54%-uk), a CSÁO-lakók körében még ennél is sokkal rosszabb a helyzet.)

Ehhez képest elég sok kérdést felvet az, hogy a legfeljebb 8 általánossal rendelkező CSÁO-lakó fiatal felnőtteknek csupán a 9%-a próbál valamilyen fajta tanulással, akár csak tanfolyam elvégzésével változtatni eddigi, jelenlegi helyzetén. Például meglehetősen kézenfekvő a kérdés, hogy vajon az olyan kiút-keresési eszközök mellett/helyett, mint a többé-kevésbé kötelező előtakarékosság, vagy a lakáspályázatok, esetükben miért nem kap sokkal nagyobb hangsúlyt a riasztó aluliskolázottság, funkcionális analfabetizmus felszámolása? Holott ezzel, ennek támogatásával nyilván hatékonyabb, hosszabb távú segítséget lehetne nyújtani mind a munkaerőpiaci, mind a lakáspiaci boldogulás terén.

²⁹ Ennek a súlyos aluliskolázottságnak egyenes következménye a nagy fokú kiszolgáltatottság a munkaerőpiacon is: hiába dolgoznak rendszeresen, ha írott szerződést nem kötnek velük, könnyedén átverik, lehúzzák őket, nem fizetik ki őket rendesen a megállapodás szerint, és hosszan folytathatnánk.

Az előzőekben részletesen foglalkoztunk a – volt állami gondozott, illetve nem-volt állami gondozott - hajléktalan roma nők helyzetével a 2024. februári adatfelvétel eredményei alapján. Ott azt találtuk, hogy a romák aránya a hajléktalanellátásra szoruló körében 21% (a hajléktalan nők körében 26%). A 2024. októberi adatfelvétel során ugyanezekkel az arányokkal találkoztunk a hajléktalanellátás területén. Ezzel szemben a CSÁO-kban radikálisan más a helyzet: *a CSÁO-k lakó-*

7. tábla: Családok átmeneti otthonaiban lakók legmagasabb iskolai végzettség szerinti megoszlása

Állami gondozotti múlt, etnikai és nemi hovatartozás szerinti csoportok ³⁰	Legmagasabb iskolai végzettség						
	8 általános alatt	8 általános	Szakiskola	Érettségi	Felső fok	Együtt	N
Állami gondozott roma nő	21%	60%	17%	2%	0%	100%	106
Állami gondozott roma férfi	7%	70%	22%	0%	0%	100%	54
Állami gondozott nem-roma nő	5%	55%	32%	7%	1%	100%	73
Állami gondozott nem-roma férfi	5%	48%	43%	5%	0%	100%	21
Nem ÁG roma nő	15%	70%	13%	3%	0%	100%	80
Nem ÁG roma férfi	11%	57%	26%	6%	0%	100%	47
Nem ÁG nem-roma nő	3%	41%	25%	22%	9%	100%	32
Nem ÁG nem-roma férfi	0%	60%	32%	0%	8%	100%	25
Együtt	11%	60%	23%	5%	1%	100%	439
2024 október F3							

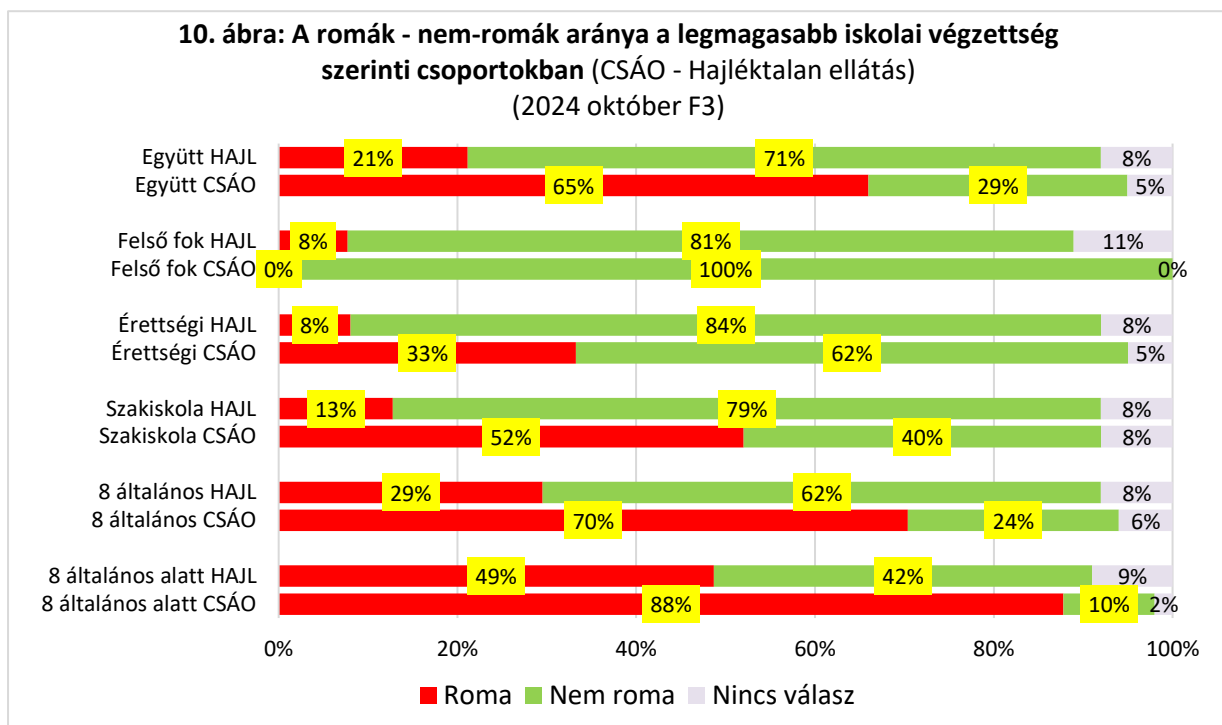
*inak 66%-a roma (az itt válaszadó férfiak /151 fő/ 70%-a roma). A hátrányok halmozódása itt is elkerülhetetlenül megjelenik: a CSÁO-kban a 8 általánossal rendelkező felnőttek 70%-a, a 8 általánossal sem rendelkezők 88%-a(!) roma. Vagy másik megközelítésben: a CSÁO-kban élő romák 80%-a legfeljebb általános iskolai végzettséggel rendelkezik.*³¹

Ezek alapján azt kell megállapítanunk, hogy a családok átmeneti otthonaiban ellátáshoz jutó hajléktalanok/otthontalanok csoportjának társadalmi összetétele – több fontos státusz dimenzió mentén - lényegesen eltér a hajléktalanellátás látókörébe kerülő sorstársaikétól. A CSÁO-kban élők nem egyszerűen gyerekes (töredék)családok, hanem jellemzően gyakran sokgyerekesek, fiatal

³⁰ Az „állami gondozotti múlt” itt (2024 októberében) az „igen” válaszok arra a kérdésre, hogy „Lakott-e korábban - többek között - gyermekotthonban, nevelőszülőknél?”.

³¹ „A szakképzettség, az iskolázottság hiányát sokan közülük nagyon is érzékelik: többségük nagyon fontosnak tartja, hogy a gyerekeik „jó tanulók legyenek”, és igyekeznek ezt támogatni, de alacsony iskolázottságuk miatt a tanulásban nem tudnak segíteni. A gyerekek között valószínűleg több a tanulási nehézséggel, magatartásproblémával küzdő, ún. SNI-s gyerek. Ez további problémákat vet fel: a CSÁO-k lehetőségeikhez mérten próbálnak ebben segítséget nyújtani, pszichológus, gyógypedagógus, fejlesztő stb. rész- vagy alkalmi foglalkoztatásával, mert az iskolákban, az ismert okok miatt örült nagy a szakember hiány.” (a Van Esély Alapítvány tízéves tapasztalatai, Matern Éva szóbeli közlése).

felnőttek, rendszeresen dolgoznak, de igen sokan közülük aluliskolázott romák, munkakeresetük ezért is nagyon alacsony.

„Így kallódunk el szépen egymás után” – csöbörből vödörbe...

A különböző ellátási formák, szabályok és egyebek ugyan szétszabdalni látszanak ezeket a kritikus helyzetben lévő csoportokat, azonban az emberi sorsok ezt olykor keresztülmetszeni látszanak. A 2024 októberében megkérdezettek közül *a családok átmeneti otthonaiban minden 10. ember jelezte, hogy korábban hajléktalanként lakott/élt valahol* (4%-uk közterületen, 3%-uk kunyhóban, sátorban húzta meg magát egy ideig). Hajléktalan élethelyzetben, vagy két ún. *hajléktalan epizód* között is születhetnek gyermekek, s aztán a gyermek veszélyeztetettsége, a krónikus lakhatási krízis okán – ha nem emelik ki a gyermeket a „családból” – ott találhatjuk a korábban még a hajléktalanellátás látókörében lévő illetőt a gyermekvédelem keretében működő egyik családok átmeneti otthonában.

A volt-hajléktalanoknál sokkal magasabb a volt-állami gondozottak aránya a CSÁO-kban lakók körében – utóbbi kétszer olyan gyakran fordul elő köztük, mint a hajléktalanellátást igénybe vevők körében: *a CSÁO-kban lakók többsége (59%!) arról számolt be, hogy valaha állami gondozott volt (többségük gyermekotthonban, kisebb részük nevelőszülőnél lakott).*³² Vagyis kimutathatóan jellemző a CSAO-kat igénybe vevők körében a gyermekvédelmi ellátást kiváltó helyzetek újratermelődése. Ha erősebben fogalmaznánk: a korábbi állami gondozás csődje, vagy sikertelensége.

Némileg más, a kirekesztettség *generációk közötti újratermelődésére* utalnak a 2024. februári adatfelvétel adatai. Akkor azt is megkérdeztük a hajléktalan emberektől, hogy van-e olyan (akár már felnőtt) gyermekük, aki a kérdés idején szintén hajléktalan volt. Azoknak a hajléktalan

³² „A tanulmányaik hiányosak, nem teszik lehetővé a biztonságot nyújtó munkalehetőségeket, mivel túlnyomórészt alacsony végzettséggel kerülnek ki. A fiatal lányok esetében gyakori a tinédzserkori terhesség, az anyaothtonba kerülés” (Kovács, 2024).

embereknek, akiknek egyáltalán született gyermekük, a 6%-a jelezte, hogy gyermekük szintén hajléktalan. (Azoknak a hajléktalan embereknek, akiknek a gyereke is hajléktalan a többsége sok gyerekes, 3 vagy több gyerekes /59%/, további 1/5-1/5-ük egy vagy kétgyerekes.)

8. tábla: Volt állami gondozott hajléktalan embernek van-e állami gondozott gyermeke				
Volt-e Ön valaha állami gondozott?	Volt állami gondozásban gyermeke?		Együtt	
	Igen	Nem	Együtt	N
Igen	24%	76%	100%	259
Nem	11%	89%	100%	790
Együtt	14%	86%	100%	1049
2024 február F3 (BMSZKI) adatfelvétel				

A viszonylag kis elemszám ellenére a részletes vizsgálat azt mutatta, hogy *a gyermekkel rendelkező hajléktalan roma nők, s közülük is különösen a volt állami gondozottak körében* - a többi hajléktalan emberhez képest - *kiemelkedően magas annak a kockázata, hogy (legalább az egyik) gyermekük szintén hajléktalan (17%, illetve 21%)*.

9. tábla: A hajléktalan gyerekekkel rendelkezők megoszlása a született gyermekek száma szerint						
Állami gondozotti múlt, etnikai és nemi hovatartozás szerinti csoportok	Ha van gyereke, van közülük hajléktalan gyermek	Ha van hajléktalan gyereke, hány gyereke született?				
		1	2	3 -	Együtt	N
Állami gondozott roma nők	21%	0%	27%	73%	100%	15
Állami gondozott nem-roma nők	8%	33%	0%	67%	100%	6
Állami gondozott roma férfiak	5%	0%	0%	100%	100%	5
Állami gondozott nem-roma férfiak	4%	40%	20%	40%	100%	5
Nem ÁG roma nők	17%	12%	6%	82%	100%	17
Nem ÁG nem-roma nők	8%	30%	27%	42%	100%	33
Nem ÁG roma férfiak	6%	10%	20%	70%	100%	10
Nem ÁG nem-roma férfiak	2%	30%	26%	43%	100%	23
Együtt	6%	21%	20%	59%	100%	114
2024 február F3 adatfelvétel						

A sokgyerekes hajléktalan roma nők közül minden negyediknek van olyan gyereke, aki maga is hajléktalan helyzetben van. (A sokgyerekes roma férfiak és a nem-roma nők között is relatíve magas, 10% ez az arány.)

Ezek a „hajléktalan gyerekek” persze már felnőtt emberek, vagyis ezekben az esetekben többgenerációs hajléktalanságról, vagy másképpen olyan társadalmi helyzetekről beszélhetünk, ahol a

szemünk előtt termelődik újra a hajléktalanság. A részletes elemzés segítségével azt is láthatjuk, hogy mely csoportokban a legnagyobb ennek az újratermelődésnek a kockázata.

A „gyermekvédelminek” nevezett és „felnőttvédelminek” titulált rendszerek közötti hányódás közben is gyakran lezajlik ez a súlyos, generációk közötti újratermelődés, a kirekesztettség átöröklődése. Például, amikor valaki jelenleg hajléktalan élethelyzetben van, s gyermeke állami gondozásban nevelkedik (vagy nevelkedett), vagy amikor valaki maga is állami gondozásban volt, majd előbb-utóbb hajléktalan lett, s gyermeke állami gondozásba került.

A februári adatfelvétel során az ország legnagyobb hajléktalanellátó intézményében, a BMSZKI-ban megkérdeztük, hogy a kérdezettnek van-e, vagy volt-e gyermeke állami gondozásban. Az 1049 válaszadó hajléktalan ember 14%-áról, a korábban állami gondozásban volt hajléktalan emberek 24%-áról derült ki, hogy volt olyan gyereke, aki szintén állami gondozásban nevelkedett.

Részleges összefoglalás

Nem megismételve az eddig leírtakat, csupán megpróbáljuk röviden számba venni, hogy milyen kérdésekre kaptunk válaszokat a 2024. évi februári és októberi ún. Február harmadika országos hajléktalan adatfelvételek információinak egyszerű statisztikai elemzése során:

- egyértelműen megállapítható volt, hogy az aktuálisan hajléktalan élethelyzetben lévő emberek körében azok, akik korábban állami gondozásban (is) nevelkedtek, néhány főbb státuszmeghatározó tényező mentén lényegesen különböznek az ilyen háttérrel nem rendelkező sorstársaikhoz képest;
- ezek a különbségek a volt állami gondozottak esetében egyértelműen a hátrányok halmozódását mutatják, kiemelkedően egyes születéskori meghatározottságok (mint az etnikai és nemi hovatartozás) szisztematikus társadalmi hátrányokká szerveződését;
- kimutatható volt, hogy az állami gondozotti háttér (annak minden kapcsolódó összetevőjével), a roma etnikai és női nemi hovatartozás, ezen keresztül a riasztóan súlyos aluliskolázottság (utóbbinak is minden kapcsolódó következményével együtt) a kirekesztettség, a hátrányos helyzetek összefüggő rendszerévé állnak össze, mely a hajléktalan élethelyzetekben is lecsapódik;
- az is egyértelműen megállapítható volt, hogy a jelenleg a gyermekvédelmi ellátás körébe tartozó családok átmeneti otthonaiban gyerekeikkel együtt élő otthontalan emberek a vizsgált főbb státuszmeghatározó tényezők mentén lényegesen különböznek a hajléktalanellátásban élő hajléktalan sorstársaiktól;
- a részletes elemzés azt is elének tárta, hogy ezek az alávett, kirekesztett helyzetek - a „gyermekvédelminek” nevezett és általunk „felnőttvédelminek” titulált ellátórendszerek közbeiktatásával is - újratermelődnek a gyerekkor és a felnőttkor során, és generációk között is, szülőkről gyerekekre öröklődően;
- végül az is tanulsága a részletes elemzésnek, hogy mindezek az összefüggések nem determinisztikusak, hanem különböző mértékű esélyek és hátrányok, melyek megváltoztathatóak, s változhatnak is, ahogy egyes hátrányok felerősödhetnek, vagy háttérbe szorulhatnak, illetve más hátrányokkal helyet is cserélhetnek.

A további tanulságok levonását, a mindezek alapján felmerülő számtalan kérdés és egyben javaslat, teendő megfogalmazását – talán szokatlan módon – most másokra hagynánk. Másokra hagynánk részben azért, mert vizsgálódásunk egyik célja most éppen az volt, hogy ezekhez a további munkálatokhoz némi számszerű muníciót nyújtsunk, részben pedig azért, mert úgy gondoljuk, hogy e tanulságok, kérdések és felvetődő javaslatok léptéke messze szétfeszítené a jelen elemzés kereteit. Ehelyett inkább megszólaltatnánk maguknak az érintettek egy részét, hogy mindezen körülmények között bennük mi is tartja a lelket.

Zárásként

2024 októberében ezzel zártuk a kérdőívünket: „Végül szeretnénk megkérni, hogy soroljon fel néhány olyan hétköznapi dolgot (tevékenységet, képességet), amiben mások számára hasznosnak érzi magát!” Írásunkat is ezzel, a családok átmeneti otthonaiban válaszadók saját szavaival záránk:³³

„A családom és a gyerekeim számára hasznos vagyok, Kitartó vagyok, A kislányomnak én vagyok a biztonság, Segítek másoknak, amiben tudok, A munkám során hasznosnak érzem magam, Adakozok a hajléktalanoknak, Bízhat bennem bárki, Család, munka, gyerekek, Dolgozom, gyermekeim intézménybe járnak, együtt van a család, egészségesek a gyerekek, Mindennap van étel az asztalon, Van hol aludjunk, tisztálkodjunk, ápoljuk magunkat, Elkísérem a mamát a kórházba, a gyerekruhákat eladományozom, Életvidám természetű vagyok, Ellátom a gyerekimet, Építőipari munka. ott segítek, ahol csak tudok, Felügyelek a testvéremre, segítek a háztartásban, Gondoskodom a gyerekeimről és a megélhetésiünkről, Gyerekeket iskolába viszem, bibliát olvasunk, Gyereknevelés, munka, háztartás ellátása, Ha a gyermekeimmel lehetek, gondozhatom őket, Ha mások számára segíthetek, ha dolgozhatok, Ha segíthetek állatokon, szegényeken, vagy bárkinek, akinek szüksége van rá, Hasznos vagyok a gyerekeim férjem számára, barátnőm számára is hasznos vagyok, akivel támogatjuk egymást, Házakat építek, Jó munkabíró képességgel rendelkezem, sporttevékenységet folytatva a kitartást és a szabálytartást megtanultam, Jól főzök, szeretem a gyerekeket, Jószívűség, Kedves vagyok futárként, Kedves, segítőkész vagyok a lakótársaimmal szemben, Kiállok magamért. Segítek másoknak ahogy lehet, Kitartó, tanult, talpraesett. Céltudatos, Konfliktus kezelésben jó vagyok. Az elesetteket megvigasztalom, Segítek a többi lakónak, Konyhán dolgozok, így tudok ételt hozni annak, aki rászorul, Gyerekekre vigyázok, segítek munkát találni, Kőműves vagyok, Meghallgatni és figyelni a másokra, Mindig segítőkész vagyok, Munkában, ügyintézés, meg tudok oldani bármit, Nagyon jó szívű, segítőkész ember vagyok, Önállóan intézem a gyermekekkel kapcsolatos feladataimat, Reggel felkelni, bevásárolni, főzni, gyerekeket iskolába/óvodába vinni, olvasni, Rendet tartok a környezetemben, Segítek a lakóhelyem szépítésében, Festéssel a családok átmeneti otthonában, Segítek a páromnak a gyereknevelésben, takarításban, Munkahelyemen próbálom a maximumot hozni, Segítek a tájékozódásban, időseknek átadom a helyet, házimunka, Segítek másoknak, amiben tudok, Segítőkész vagyok, mindenkinek segítek mindenben, Segítőkészség, türelem, kedvesség, jó hallgatóság, Sok mindent megjavítok, megszerелеk, Sokat dolgozom, Szeretek dolgozni, Szeretek segíteni másoknak, pl. beszélgetni, erősíteni, enni adni, főzni tanítani, Szeretek viccelődni, plusz feladatokat vállalni (takarítás, gyerekfelügyelet), palacsintasütést, Szeretek a rendet, Takarítani jól tudok, Főzésben, sütésben jártas vagyok, Takarítok, főzök, vigyázok a kisebb testvéreimre, Taxis vagyok, Tescoba dolgozom takarítóként, hazaérek gyermekeimmel foglalkozom, Tetoválás, szeretek emberekkel foglalkozni, Tisztességes magyar adófizető állampolgár vagyok, gyermekeimet a többségi norma szerint nevelem, Titoktartó vagyok, szeretek főzni, Türelmes és higgadt vagyok, észben tartom a család dolgait, Varrogatok, lelkiileg támogatok másokat, Vezetem a háztartást, gondoskodom a családomról, Nincs ilyen.”

³³ Minden csoportosítás nélkül, szó szerint, egyszerűen a válaszok kezdőbetűinek a sorrendjében.

Hivatkozások

A szociális szakigazgatás jogi szabályozása, szervezeti rendszere és funkcionális területei: a gyermek- és ifjúságvédelem, illetve a felnőttvédelem igazgatási feladatai és technikái. In: Szociális igazgatás szakirányú továbbképzési szak képesítési követelményei, Magyar Közlöny, 1999. február (7-16. szám)

B. Aczél Anna: Speciális nevelőotthonok és zárt intézetek növendékeinek életútja és az intézményrendszer hatékonysága. In *A Társadalmi beilleszkedés zavarainak kutatása - Tájékoztató bulletin*, szerk. Kolozsi Béla - Münnich Iván. A társadalmi beilleszkedés zavarainak kutatása Programtanácsa, Budapest, 1986/6.

B. Aczél Anna: Deviáns, speciális intézetben nevelkedő fiatalok családi háttér dimenziójának kapcsolatrendszere. In *A Társadalmi beilleszkedés zavarainak kutatása - Tájékoztató bulletin*, szerk. Kolozsi Béla - Münnich Iván) A társadalmi beilleszkedés zavarainak kutatása Programtanácsa, Budapest, 1991/22.

BUSZSZH - Budapesti Szociális Szakmatámogatási Hálózat Család és Gyermejkölési Szolgáltatások Munkacsoportja, és a Gyermek Átmeneti Gondozási Szolgáltatásainak Munkacsoportja: A családok átmeneti otthonai és a család-és gyermekjóléti szolgáltatók közti együttműködés, Budapest, 2024.

Cseres Judit: Az utógondozotti ellátottak vizsgálata I. Kapocs IV. évf. 1. szám, 2005.

Darvas Ágnes – Farkas Zsombor – Kende Ágnes – Vigh Katalin: Roma gyerekek a szakellátásban, Gyermekjólét és gyermekvédelem Nógrád megyében, Esély, 2016/4.

Dombrovsky Borbála: Kivétel vagy főszabály? – a Családok Átmeneti Otthonainak rendszere Magyarországon, Bibó Jogi és Politikatudományi Szemle, 2021/2.

Donáth Attila - Fröhvirt Szabolcs - Kenderfi Miklós - Popovics Edit - Riegler Mária: Utógondozói ellátás - helyzetelemzés. Fővárosi Önkormányzat Főpolgármesteri Hivatal, Gyermek- és Ifjúságvédelmi Ügyosztályának megbízásából készült kutatás záró-tanulmánya, kézirat, 1999.

Európai Bizottság: Felnőttek védelme https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/policies/justice-and-fundamental-rights/civil-justice/civil-and-commercial-law/protection-adults_hu (Letöltés: 2025.11.16.)

Európai Roma Jogok Központja: Fenntartott érdektelenség - Roma gyerekek a magyar gyermekvédelmi rendszerben. Záró-tanulmány, 2007. december.

Farkas Ágnes: Az átmenet mégis tartós?! A Szabó család esete a lakhatási szegénységgel való megküzdésről. In: Életfordulók -gyermekkortól időskorig, Szerk.: Kucsra Csaba és Rácz Andrea, Szociálpedagógia 15/2020, Vác, 2020.

Győri Péter: Vannak-e jogaik a hajléktalanoknak?, Mozgó Világ, 1996/12.

Győri Péter – Bényei Zoltán – Gurály Zoltán – Mezei György: Tíz év után, Gyorsjelentés a fővárosi hajléktalanokról–1999, Esély, 2000/1.

Győri Péter: „Így kallódunk el szépen egymás után” - Állami gondozottak voltak, ma hajléktalanok, Esély, 2021/1.

Győri Péter: Nyomorskála 2.0, Párbeszéd: Szociális munka folyóirat, 10. évf.2.sz., 2023.

Gyvtv: 1997. évi XXXI. törvény a gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról

Hanák Katalin: A volt állami gondozottak társadalmi beilleszkedése. In *Szocializációs zavarok - beilleszkedési nehézségek. Pszichológia - nevelőknek*. Szerk. Kósáné dr. Ormai Vera - Dr. Münnich Iván. Tankönyvkiadó, Budapest, 1985.

Herczog Mária - Neményi Mária: Roma gyermekek a gyermekvédelemben. *Család, gyermek, ifjúság*, 2007/6.

Hodosán Róza - Rácz Andrea: Gyermekvédelmi szakellátásban élő, 15-18 éves, szakmai képzésben részesülő fiatalokkal készült kérdőíves kutatás eredményei – résztanulmány, 2009. (www.rubeus.hu)

Homeless Hub (2021): What is Homelessness? (<https://www.homelesshub.ca/about-homelessness/legal-justice-issues/foster-care>)

Kiss György: A Budapesti Tanács igazgatási osztályának szociálpolitikai munkája, Állam és Igazgatás, 1952 (4. évfolyam, 1-12. szám)

Kovács Réka Fanni: Sorsfordulat? Szocializáció és integráció esélyei a gyermekotthonokban, Budapest Rubeus Egyesület, 2024.

Kovai Melinda: Pataki Ferenc kutatási gyűjteménye, socio.hu, 2016/1.

KSH: Állami gondoskodástól a mai gyermekvédelemig, Budapest, 2012.
<http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/pdf/allamigondoskodas.pdf>

Lőrincz Lajos (Szerk.): A szociális igazgatás általános kérdései és a felnőtt védelem. Unió, 1994.

Máté Olga: Családok átmeneti otthona, Infójegyzet, Országgyűlés Hivatala, Képviselői Információs Szolgálat, 2020/87.

Neményi Mária - Messing Vera: Gyermekvédelem és esélyegyenlőség. Kapocs, IV. évf. 1. szám, 2007.

Novák Mária: A volt állami gondozottak életútjának szociológiai meghatározói az életmód tükrében. In A Társadalmi beilleszkedés zavarainak kutatása - Tájékoztató bulletin, szerk.: Kolozsi Béla - Münnich Iván. A társadalmi beilleszkedés zavarainak kutatása Programtanácsa, Budapest, 1991/22.

Ócsai Polgármesteri Hivatal Szervezeti és Működési Szabályzata, 2015.

Pál Gabriella - Pál Tibor - Tardos Katalin - Varjú Gabriella: Családok átmeneti otthonai Budapesten I., Kapocs IV. évf. 2. sz., 2005 április.

Papházi Tibor - Szikulai István: Gyermekvédelem és statisztika. SZMI, Budapest, kézirat, 2008.

Papp Krisztina – Tüski Anna: Átmeneti gondozás - célszerű vagy ideális elképzelés?! Módszertani kézikönyv, Nemzeti Család- és Szociálpolitikai Intézet, 2005.

Pintér Dávid: Beszámoló a felnőttvédelem szociális gondoskodás IV. ötéves terve teljesítéséről (Szociális Gondoskodás, Egészségügyi Minisztérium IX. Szociálpolitikai Főosztályának Tájékoztatója, 1976. évi 1. sz.).

Rácz Andrea: Gyermekotthonokban élő, nagykorúságuk előtt álló fiatalok társadalmi integrációs esélyei. In A magyar gyermekvédelmi rendszer helyzete, jövőbeli kihívásai, szerk. Rácz Andrea. NCSSZI, digitális kiadvány 2006.

Rácz Andrea: Posztadoleszcensek az ontológiai stádiumban megrekedt állami gyermekvédelem rendszerében, MTA Politikai Tudományok Intézete, Műhelytanulmányok 2009/1., Budapest, 2009.

Rácz Andrea: „Barkácsolt életutak, szekvenciális (rendszer)igények” – Gyermekvédelmi szakellátásban nevelkedett fiatal felnőttek iskolai pályafutásának, munkaerő-piaci részvételének és jövőképének vizsgálata. Budapest, L'Harmattan, 2012.

Rácz Andrea – Riegler Mária: A gyermekvédelmi szakellátásból kikerülőök speciális támogatása, utánkövetése, In: A gyermekvédelem megújulási alternatívái, Rubeus Egyesület, Budapest, 2015.

Rácz Andrea (szerk.): Átmeneti ellátások fejlesztési lehetőségei a gyermekvédelem különböző szegmenseiből, Rubeus Egyesület, 2018.

Rácz Linda: A családok átmeneti otthonából kikerülő anyák esélyeinek és lehetőségeinek vizsgálata, Szellem és tudomány: a Miskolci Egyetem Szociológiai Intézetének folyóirata, 7. évf. 1-2. sz. / 2016.

Rákó Erzsébet: Gyermekvédelmi kutatások és tanulságaik, Család, Gyermek, Ifjúság 2008/6. sz.

Nan P. Roman - Phyllis Wolfe: Web of Failure: The Relationship Between Foster Care and Homelessness. National Alliance to End Homelessness, April, 1995. (<https://abfe.issuelab.org/resources/3897/3897.pdf>)

Spitzer Tibor: Az állami gondoskodásból kikerült fiatalok családepítési kísérletei. Esély, 1994/4.

Surányi Ákos: Állami gondozásból a hajléktalan létbe. Az állami gondozottak hajléktalanná válásának lépcsőfokai, különös tekintettel a pszichológiai, szociálpszichológiai és szociometriai okokra, Szakdolgozat, PPKE, 2008.

Szikulai István: „Nem szeretném, hogy befejeződjön...” – A gyermekvédelmi rendszerből nagykorúságuk után kikerült fiatal felnőttek utógondozásának és utógondozói ellátásának utánkövetéses vizsgálata In: A magyar gyermekvédelmi rendszer helyzete, jövőbeli kihívásai NCsSzI digitális kiadvány, Budapest, 2006.

Zombai Tamás: Dilemmák, lehetőségek Szociális munka a családok átmeneti otthonaiban, Esély 2014/4

Vidra Szabó Ferenc: Lakásotthoni pillanatkép Budapesten. Család, gyermek, ifjúság 2000/5.

Zsilák Szilvia: Nekem ez a néhány négyzetméter a szabadságomat jelenti, Abcúg.hu, 2019. július 21.

Bob Dylan: Dignity (https://www.youtube.com/watch?v=atseImSMIWs&list=RDatseImSMIWs&start_radio=1)